

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

AUGUST 1984 NUMMER 8

Indhold

Andreas Thomsen: Skoledrengeerindringer fra tiden 1900-1914	221
Olav Bonefeld: Seemannshus i Sønderborg	228
Marie Ruge: På Kredssparekassen i Åbenrå 1916-1919	234
Mads Lidegaard: Høje og veje i oldtiden (en kommentar)	237
Steen Wulff Andersen: Svar	239
Hvem kender gården?	240
Henrik Becker-Christensen: »Rechte herr weg« – en replik	241
Bjørn Svensson: Et gensvar	242
Boganmeldelser	243
Kursus i slægtshistorie	249
Grænselandsdagbog	249

Forudbestilling

Vi udgav i efteråret 1983 Franz Wingenders »Mit danske liv«. Den er ved at være udsolgt. Nu udgives samme forfatters »Krigens lænker – dansk sydslesvigsk dagbog 1939-1944«, ligeledes i begrænset oplag. Den udkommer i september 1984 og bliver på ca. 200 sider, inklusive ca. 80 illustrationer.

Takket være tilskud fra Kong Frederik og Dronning Ingrid's Mindefond og fra Det unge Grænseværn kan prisen sættes til 150 kr.

Det er blot at udfylde nedenstående bestillingsblanket, og bogen vil blive tilsendt pr. postopkrævning, umiddelbart efter udgivelsesdatoen, der foreløbig er sat til *19. september 1984*.

Vi har dristet os til også at tilbyde »Mit danske liv«, men den kan kun leveres i det omfang, restoplaget slår til.

Udfyld nedenstående bestillingsblanket, og bogen/bøgerne vil blive tilsendt med girokort umiddelbart efter udgivelsesdatoen.

Med venlig hilsen
Studieafdelingen
Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig

Undertegnede

Benyt venligst blokbogstaver

Gade

Postnr.

By

bestiller

Wingender: Mit danske liv (150 kr.) i _____ eksemplar(er)
antal

Wingender: Krigens lænker (150 kr.) i _____ eksemplar(er)
antal

1984

dato

underskrift

Sendes til:

Studieafdelingen Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, DK 6340 Kruså. Senest 5. september.

Andreas Thomsen, fotograferet 1905, 12 år gammel.

Skoledrenge-erindringer fra tiden 1900-1914

AF ANDREAS THOMSEN

Fhv. viceskoleinspektør Andreas Thomsen, tidl. Haderslev, nu Sillerup, har fortalt barndomserindringer til sin datter, personalhistorikeren Ingrid Nielsen, Haderslev, der har nedskrevet og suppleret erindringerne.

Min far har gennem årene fortalt om sine oplevelser, da han i begyndelsen af århundredet tog med amtsbanetoget fra Fjelstrup til Haderslev, hvor han gik på den gamle Latinskole.

I dag er det kun de gamle stationsbygninger, som nu benyttes til privat beboelse, der minder om den tid. For min fars vedkommende var der tale om Åstrup, Vonsbæk, Sillerup og Fjelstrup, men også Favstrup og Christiansfeld kom med i billedet.

Amtsbanestrækningen Haderslev-Christiansfeld blev åbnet den 4. marts 1899, og for folk der – som overalt hvor amtsbanerne blev anlagt, var det af overmåde betydning, ikke alene med hensyn til passagertrafikken, men i lige så høj grad for godstrafikken. Selv om turen Haderslev-Chri-

stiansfeld tog over en time, var der alligevel forbindelse otte gange om dagen. På strækningen Haderslev-Rødding varede turen 3½ time, men her standsede toget også 21 forskellige steder undervejs! At toget ofte kørte med store forsinkelser – af forskellige årsager, af hvilke nogle vil blive omtalt i det følgende – tog man dengang meget let på. Alene det at være i kontakt så mange gange om dagen med byen og oplandet var et uvurderligt gode. Det kunne ofte knibe for toget, når der var mange vogne, at komme op ad bakken ved »Vesterris« lige øst for Haderslev. Skoledrengene stod så ud af toget og hjalp med at skubbe bag på vognene, og så kunne man endda nå at løbe op på Åstrup station og råbe Hurra, når toget omsider kom futtede.

Heldige forsinkelser

I løvfaldstiden kunne der opstå forsinkelser, især hvor der var stærk stigning, og da var det umuligt at slæbe alle vognene, før end bladene på skinnerne var blevet fejtet bort, da hjulene blev ved med at køre rundt på samme sted. Man lod så en del af vognene blive tilbage på strækningen og kørte en del af toget til den nærmeste station, for derpå at hente resten bagefter. Det var særlig slemt på strækningen fra Sillerup til Vonsbæk, igennem Wilfang-skovene. Når der stod latin og fransk på programmet i skolen, var eleverne ikke just kede af det. Yderligere kunne der ved forårs- og efterårstid opstå forsinkelser, når studedrifter på vej til eller fra byen kom til at spærre overkørslerne, hvor toget skulle passere landevejen. Dengang var der ingen bomme eller lyssignaler ved de talrige overkørsler. Far fortæller, at han kan huske fra sin tidligste barndom, at togføreren – et stykke foran vejskæringen, hvor der var opstillet en træpæl med et skilt, hvorpå der stod L/P – läuten – pfeifen, måtte ringe med en klokke, der hang foran lokomotivet, og

samtidigt lade dampfløjten lyde. Senere kom der større lokomotiver, hvor ringemekanismen blev udløst ved damptryk.

Drengene morede sig med at køre om kap med toget, når de om sommeren cyklede til skole. Togføreren ærgrede sig og satte farten op; han nød at kunne køre fra drengene. Men også indbyrdes mellem de forskellige amtsbanetog var der en vis kappestrid om, hvem der først kunne nå ind til Haderslevs »Hovedbanegård« på Jomfrustien. Det ene tog fra Christiansfeld kom ned til havneområdet, og der mødtes det med toget, der kom fra Sønderbro, nemlig toget fra Årøsund og vestpå. Toget fra Skodborg, Jels, Sommersted og Moltrup kom direkte til Jomfrustien, men ikke til Sønderbro; det fulgte den jernbanestrækning, som vi kender idag, fra Haderslev Vest til banegården på Jomfrustien.

Blandet varesortiment

Mandag morgen var der trængsel på forperronen i toget. Det var torvekonernes kurve, der fyldte op. Almindeligvis skulle det hele have været anbragt i bagagevognen, men togføreren lukkede et øje i, og han fik så til gengæld lidt godt i form af naturalier eller en drikkeskilling. På hver eneste amtsbanestation var der en »kro«, og der blev drukket bravt. Især husker min far stationen i Haderslev på Jomfrustien den 1. i måneden, når der var lønudbetaling. Da var restauranten fyldt med amtsbanefolk, der skulle have sig en lille »Gewesen«, og man kunne blive vældig beruset for en mark, for et stort glas øl kostede kun ti pfennig. På sådanne dage, så man mange af amtsbanefunktionærernes koner stå og vente på, at manden skulle komme ud.

Hver mandag var der især i Favstrup, Fjelstrup, Sillerup og Vonsbæk et livligt rykind af vogne læsset med svin. Svinene blev vejet ved afleveringen, og man fik omgående kontant betaling. Skulle det bagefter vise sig, at et eller flere svin ikke var

sunde, at de f.eks. havde TB, ja, så var det for opkøberens regning. Iøvrigt blev syge dyr, hvis kød ikke kunne anvendes til menneskeføde, som oftest solgt til Hagenbecks store dyrepark i Stellingen. På leveringsdagene var der stort besøg på stationskroen. Når godstoget med svinene skulle tilkobles det ordinære persontog, var der ofte forsinkelser, og det betød til skoledrengenes store fryd, at man kom for sent til de første morgentimer i Latinskolen. Toget bestod ellers af 2. og 3. klasses kupéer. Men på min fars strækning var der kun sjældent passagerer på 2. klasse. Der var enkelte officerer fra garnisonen, der skulle på besøg hos de store tyske gårdejere eller hos fru Emma Trummer på domænegården »Keldet«. Den blev efter Genforeningen udstykket til husmandssteder. Avlsbygningerne brændte 1925, mens hovedbygningen blev nedrevet 1928. De større gårdejere tog i almindelighed ikke med toget, men kørte til byen i deres egne smukke vogne.

Skoledrenge!

Datidens skoledrenge var i almindelighed ikke stort bedre end skoledrengene i dag, heller ikke hvad gale streger angik. Hvis man ville have kupéen for sig selv, og en eller anden voksen havde formastet sig til at tage plads i »deres« kupé, så fandt man på allehånde metoder for at få den pågældende til at forsvinde. Man gjorde simpelt hen luften »tyk« – sådan kaldte man det – og efter at have kæmpet i rum tid med manglen på ren og frisk luft, forsvandt passageren eller passagererne vredt mumlende ud af kupéen.

Man holdt ellers skarp justits fra togpersonalets side. Det var strengt forbudt skoleelever at ryge, hvis man ikke havde lange bukser på. Dog ikke på grund af tobakkens eventuelle skadelige virkninger, men af hensyn til alderen! Piger og drenge holdtes skarpt adskilte. Pigerne måtte kun opholde sig i ikke-ryger-kupéen. På min fars skole-

strækning var der imidlertid kun få piger med ind til Augusta Victoria skolen i Haderslev. Det var blandt andet fru Trummers datter, Emma Louise, fra »Keldet« samt præstedøtrene fra Fjelstrup og Vonsbæk. Til gengæld var Emma Louises ankomst og afhentning noget, der satte lidt kolorit på den daglige skolevej, for den unge dame blev i ekvipage kørt til stationen og hentet igen, og på bukken sad kusken med bånd omkring hatten.

Emma Trummer på »Keldet« var en datter af Adolph Jacobsen, byrådsmedlem i Haderslev og indehaver af et jernstøberi på Naffet. Fru Hanna Jürgensen, Haderslev, enke efter bygmester Adolph Jürgensen, har oplyst mig om, at fru Trummer var søster til hendes afdøde svigermor, Emma Jürgensen, født Jacobsen, i Haderslev, og hun kunne i øvrigt fortælle, at Emma Louise, der blev født i 1894, i 1916 efter musikstudier bosatte sig i Hamborg, hvor hun i over 40 år var en særdeles dygtig og anerkendt musikpædagog og pianistinde. Hun underviste og forberedte de musikstuderende i de teoretiske fag til deres musikeksamen, og hun var medlem af musikhøjskolens eksamenskommission. Hun døde i Hamborg i 1975.

En brutal lærer

Tidligere smed, Hans Peter Andersen, nu Årøsund, fortæller, at hans far, Peter Johannes Andersen, var herskabskusk hos familien Trummer på »Keldet«. Som herskabskusk måtte han køre ture til Kolding og Flensborg ud i et stræk uden nogen form for nødvendige ophold undervejs, og det påførte ham en alvorlig blærelidelse, der endte med hans alt for tidlige død i 1928. Lignende strenge betingelser var der desværre alt for ofte på de store gårde.

Hans Andersens mor arbejdede på Sillerup Mølle, og hun gik ofte med frugt og grøntsager til fods til markedet i Haderslev og hjem igen. Han fortæller, at da hans far

senere blev ansat ved amtsbanerne, fik han 24 mark om ugen med en arbejdstid på ti timer fra kl. 6 til kl. 18 med to timers pause, hvilket var et mægtigt fremskridt.

Fhv. malermester Marius Nielsen, Hjerndrup, tidligere Sillerup, erindrer såvel Emma Louise som domæneforpagter Trummers enke, der efter mandens død førte domænen videre ved hjælp af en forvalter. Han erindrer i denne forbindelse en lille historie fra sin skoletid. Man havde en lærer, der var en særdeles brutal herre. En dag remsede han antallet af hestespand op, blandt andet også dem på »Keldet«, for at vise standsforskellen mellem dem og andre, og han opfordrede nu en af drengene til at lægge tallene sammen. Drengen kom til 16 heste, men det rigtige tal var 18, hvorpå læreren trak drengen så brutalt i øret, at han rev det halve af, og drengen måtte naturligvis under lægebehandling. Det blev forældrene for groft, og de skrev til myndighederne, men uden resultat. Da læreren imidlertid senere slog en dreng så brutalt over ryggen, at han måtte ligge i sengen et halvt år, og forældrene på ny klagede, blev resultatet dog, at læreren blev forflyttet til Kiel!

Påskønnet forsinkelse

Ellers var der ikke mange bondesønner med toget, blot et par enkelte fra Åstrup og et par fra Sillerup, og hertil kom så præstebørnene fra Fjelstrup og Vonsbæk samt amtsforstanderens fra Sillerup. Amtsforsstanderen kan bedst sammenlignes med en dansk sognefoged, men dog med en noget større kompetence.

De danske bønder sendte ofte deres sønner på højskoler i det gamle land. Op til den første verdenskrig var der gode økonomiske tider for bønderne, og sønnerne fra de store gårde i de pågældende sogne var derfor i al almindelighed forudbestemt til engang at overtage gårdene. Enkelte boede i byen i pensionater, hvis de havde for langt

med toget i den tid, de besøgte Latinskolen.

Andre folk havde tid nok.

I toget fra Christiansfeld var man klar over, at man i Favstrup skulle vente på en gårdejer, der altid var forsinket, når han skulle til Haderslev. Når man i det fjerne så ham komme ilende hen over markerne, så vidste togføreren, lokomotivføreren og fyrbøderen, at de godt kunne nå at få en lille »Gewesen« inde på stationen, inden han nåede frem. Han stak dem altid en lille skilling til tak.

Uventede gæster

Når min far og min farmor i Fjelstrup fik uventede gæster, sagde min farmor til min far:

»Kan du lige smutte til 'æ Fels' (Christiansfeld) og hente nogle kager hos bager Ashnicht!«

Det var Brødremenighedens bageri. Da der var fem minutters ophold i Christiansfeld, inden toget igen kørte til Fjelstrup, kunne det knibe at nå det, men så fik far en cigar med til togføreren og bad ham vente. Hvis man skulle til slagteren, råbte man sin bestilling ind i butikken og for så videre til bageren. Når man så forpustet nåede toget, kunne man være sikker på, at slagteren stod ved vejen, hvor toget kørte over, så han kunne kaste pakken ind ad det åbne vindue. Toget kørte langsomt her, fordi man lige efter stationen skulle passere gaden, og her gik togføreren foran toget og ringede med en klokke.

I Christiansfeld havde man også »æ Brøeslavte«, noget, der for dem, der var ukendte med de lokale forhold, let kunne give anledning til misforståelser. Sådan blev en dame, der første gang besøgte »æ Feld« og af en »Felder« fik forklaret de forskellige næringsdrivendes navne, helt forfærdet, da man sagde til hende: »Og der bor så æ Brøeslavte.« (Altså Brødremenighedens slagter)» »Men dog« sagde damen,

Fjelstrup station.

»hvem slagter han?« Ja, og så var der jo endelig også de to »Brøbachere« – altså Brødremenighedens bagere.

Far husker ligeledes fra sin drengetid de kirkelige festdage i Christiansfeld. Det var de store møders tid, hvor hans hjem også var med. Her mødte man gamle venner, bekendte og slægtninge, som man ellers ikke så så tit.

Sådan en dag var der et stort rykind i de fleste af byens hjem. Kaffekanden blev holdt varm hele dagen, og man tog gæstfrit imod alle, der kiggede indenfor. Mødedeltagerne kom ofte langvejs fra, helt fra Tønder og fra hele vestkystegnen. De kom med tog, de kom cyklende, og de kom agende med hest og vogn. Fra Haderslev kom der ekstratog, fyldt med glade festdeltagere, og overalt lød der sang og salmesang fra kupéerne. Det hørte far ofte, når toget passerede Fjelstrup station.

Far og farmor var også med, når der var gudstjenester i det ejendommelige, men meget smukke kirkerum i Christiansfeld.

En mand, som min far særdeles godt husker, og som skoledrengene betragtede med en vis ærefrygt og gysen, var den »tyk-

ke mand«. Når han sad i toget, fyldte han over to sæder. Ofte kørte han selv i sin lille »Kastenfederwagen«, hvor han måtte kante sig ind for overhovedet at kunne få plads. På en strækning af kun tre kilometer fra stationen og hjem kunne han godt »kvæle en ramme bajere«.

Men ganske uden lune var manden ikke. En af farmors rapmundede kvindelige slægtninge sad engang med sin lille søn i toget over for manden. Drengen stirrede og stirrede på manden, for så til sidst højt og klingende at udbryde: »Mor, hvad har den mand i æ liv?« (altså i maven). Drengens mor svarede rapt: »Ålkuje, min dreng!« Der var tale om ålekvabber. Hertil svarede manden med ølbas: »Ja, og de svømmer i øl, mi dreng!«

En dag blev de ellers ret kvikke skoledrengene dog en smule benovede. Der kom nemlig to negre ind i kupéen. De var høje og slanke og med blændende hvide tænder. De havde hver en kasse på ryggen, fyldt med smagsprøver på »Mohr«-margarine fra en fabrik i Altona/Hamborg. Det var reklame for margarinen, som var indpakket i små firkantede papæsker. Den var la-

vet halvt af dyrefedt og halvt af plantefedt, og den havde en udmærket smag. På låget var der et billede af en Morian (Mohr = neger). De to mænd boede på kroer i Haderslev og tog så hver dag med toget til forskellige egne og uddelte smagsprøver. De vakte opsigt, og hjemmene advarede børnene imod dem. Børn veg til siden, når mændene med deres hvide tandsmil nærmede sig. Skoledrengene var på det nærmeste skrækslagne, da mændene kom ind i deres kupé. De to mænd kunne nogle tyske brokker, og de gav hver af skoledrengene en pakke, der blev rakt henimod dem af en sort hånd. Hvilken gru! Drengene åndede befriet op, da mændene forlod kupéen. De var samtalestof i flere dage! Min far fik ordre til at smide smagsprøven ud til hønsene, for som min farmor sagde: »Man ved jo ikke, hvad det er.«

Uægte neger

Værkfører Ernst Rathje, Lysabild, Als, har fortalt mig, at hans far havde fortalt ham om den nævnte »Mohr«-margarine, som i begyndelsen af århundredet blev lanceret af nogle negre, der uddelte smagsprøver.

En af disse negre kom også til hans forældre, som på dette tidspunkt boede i Smøl på Broagerland. Men han var nu ikke helt vaskeægte, denne neger, idet Rathjes far genkendte ham som en tysk teglværksarbejder, der stammede fra Lippe Detmoldt, og som han nogle år tidligere havde arbejdet sammen med på Rendbjerg teglværk ved Egersund. Manden havde sort tæt krøllet hår, og ansigtsfarven og hænderne var, selv om han var meget mørklødet, sværtet med kønrøg. Efter nogle kaffepuncher fik Rathjes far hele historien om mandens forvandling til neger. Lønnen for at uddele disse smagsprøver var tre mark om dagen. Hans far brugte lige til sin død i 1941 udtrykket »negerfedt« om margarine.

Når man læser i »Dannevirke«-årgangene fra begyndelsen af 1900-tallet, støder

man på store annoncer for »Mohra«-margarine. Der forekommer imidlertid ingen annoncer med billeder af negre, og på pakningerne ser man heller ingen. Man kan heller ikke i det nævnte tidsrum finde nogen omtale af de to negres besøg i Haderslev og de omkringliggende byer. Det tyder på, at reklamen med negrene på den tid sikkert har haft den modsatte virkning end den tilsigtede: folk er simpelthen blevet forskrækkede. Det har været en forsøgs-mæssig »markedsundersøgelse« – ligesom vi gør i vore dage, men anvendelsen af negrene har på daværende tidspunkt været for avanceret, og derfor har man også ændret navnet til »Mohra«-margarine.

Smør og margarine

Inde i byen talte man om »margarinepensionater«, »smørpensionater« og »blandede pensionater« samt om »margarinegårde« og »smørgårde«. Når man i tiden omkring århundredeskiftet annoncerede i aviserne efter piger og karle, kunne man ligefrem se, at man omtalte sig som »smørgårde« for at understrege, at det var et godt arbejdssted. I 1890'erne, da mejerierne for alvor slog igennem, og man begyndte at få kontante penge fra mejeriet for mælkesalg samt overskud fra mejeriet, måtte folkene på gårdene nøjes med margarine. Det betød også, at hygiejnen blev bedre. Mejeriet forlangte rene spande, ellers blev disse forsynet med røde sedler, og man fik mindre for mælken. Gentog det sig, blev mælken sendt retur.

Hver mandag var det torvedag oppe på »æ Søndertorv«, og så fyldte torvekonerne op i toget. Det var konerne fra smålandbrug eller små håndværkerhjem, der tog ind med haveprodukter, æg og smør. Omkring århundredeskiftet blev »bondesmør« betragtet som bedre end mejerismør. Mejerierne var man mere skeptiske overfor.

På torvedagene kom Haderslevs bedre borgerskab også på torvet. Fruerne var ger-

ne ledsaget af deres tjenestepige, som bar kurven, for selv kunne fruene jo ikke bære noget. Man tingede om prisen, og fruene havde ofte en lille bensek med, og hun smagte på smørret, hvorvidt der var for meget eller for lidt salt i.

Budmænd og budkoner

En særlig omtale fortjener »budmændene« og »budkonerne«.

Min far har fortalt om en »budkone« fra Christiansfeld, der faktisk havde budtjenesten som levebrød. På strækningen Christiansfeld-Haderslev stod hun ude på platformen ved hver station, og så kom folk og bestilte ting og sager, som hun skulle besørge i »æ Staj«. Det kunne også være medicin, men der var ingen grænser for varesortimentet. Togpersonalet ventede tålmodigt, indtil ordrene var afgivet. Når toget så kom tilbage, mødte folk op, og man afregnede med »æ bujkun«. Det var dengang helt almindeligt på Amtsbanerne, og det samme system havde man også på andre strækninger.

Glemmes må heller ikke de kendte »kagekoner«.

I Sillerup var der An Detlefs, og i Åstrup havde man Bol-Mari, altså Bodil-Marie. An Detlefs, født Anna Røher, gik to gange om ugen til torvs i Haderslev med to kurve i et åg over skuldrene. På samme tid var hun også budkone.

»Hjemmebaget« spillede den største rolle. Hos den lokale bager i landsbyen kunne man kun få rugbrød, sigtebrød, franskbrød, tvebakker og lidt småkager, om søndagen muligvis også lidt wienerbrød, og derfor blev »kagekonerne« de lokale »bageriudsalg«.

Bol-Mari havde i almindelighed sin store kurv over armen, over den var der lagt et klæde. Ofte stod kurven ude på den åbne platform under køreturen. Det var som oftest flødebolle med et hul i midten, der skjulte sig under klædet. Min far blev en-

gang tilbudt en flødebolle af Bol-Mari, fordi han hjalp hende med kurven, men han måtte bedrøve hende med, at han ikke talte at spise flødeboller! Sandheden var imidlertid en ganske anden. Hos Bager Reichardt i Storegade, hvor Bol-Mari aftog flødebollerne, havde han nemlig set hende stikke fingeren ned i midten af bollerne for at få dem lempet over i sin kurv, og hver gang en bolle var landet i kurven, blev en ikke helt ren finger slikket omhyggeligt af for flødeskum!

Svedsketærter

Var der runde fødselsdage blandt hendes kunder – eller måske barnedåb eller begravelse, så skulle det være »Køvens Brød«, altså brød fra bageren i Haderslev. Særlig var svedsketærter meget populære. Bol-Mari havde så sine runde kageæsker med. De var lagdelte og havde tætsluttende låg, så man snildt kunne anbringe tærterne, ofte 8-10 ovenpå hinanden, i kageæskerne. Kunderne afhentede så varerne, bestilte dem gennem hende, men Bol-Mari solgte også direkte, og hver dag var der friske varer.

Medens vi er ved de populære svedsketærter, vil det være passende at slutte af med en lille munter præstehistorie.

En af Fjelstrups præster skulle traditionen tro ved kaffebordet efter en begravelse tage det første stykke af tærten, men han afstod fra det med følgende bemærkning til en bondekone: »Jeg lader altid degnen tage det yderste stykke, for længere inde imod midten er der mere svedsker i, det yderste stykke er tørt!«

Det var altså godt nok til degnen! Degnen fik for en gangs skyld lov til at tage først!

Det blev blot til et par småglimt fra de såkaldte gode gamle dage. Gamle var de, om de så var så gode, er en helt anden sag, men det kan jeg jo komme tilbage til en anden gang.

Seemannshaus i Sønderborg

AF OLAV BONEFELD

Gårdejer Olav Bonefeld, V. Snogbæk, skriver om den tid, da den kejserlige tyske ørn fik fodfæste i Sønderborg og om marinesømandshjemmet, der blev indrettet i byens gamle gasværk, efter at de fornødne til- og ombygninger var foretaget.

Tyskland kom sent med i kapløbet om at erhverve sig kolonier. Landet nåede dog at bygge et ret stort, men spredt kolonirige op. I det samme tidsrum – de sidste årtier af 1800-tallet – og til første verdenskrig voksede landets industriproduktion og eksporten. Både det ene og andet medførte en udvidelse af handelsflåden. Beskyttelsen af den og af kolonierne nødvendiggjorde en styrkelse af krigsmarinen. Tyskland havde været en særdeles svag sømagt, nu tog man med energi fat på at bygge en stor krigsflåde op.

I Sønderborg byggede man i årene 1907-08 en marinestation og en skibsartilleriskole. Når den blev henlagt til Sønderborg skyldtes det til dels den forholdsvis korte afstand til flådens hovedstøttepunkt, havnen i Kiel, der var blevet for lille. En marinestation var blevet etableret i Mørvig 1902, og her åbnedes også en marineskole i 1910.

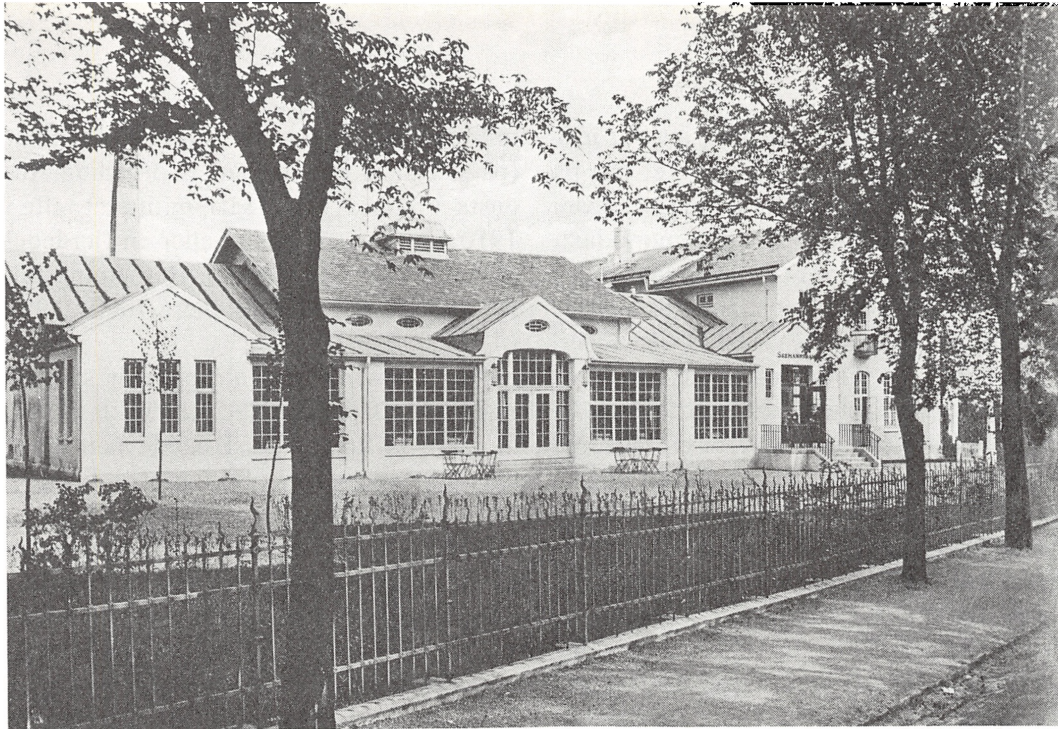
For at få skibsartilleriskolen til Sønderborg, måtte byen forpligte sig til at udvide pontonbroens gennemsejling til 87 m, at broen skulle kunne åbnes med maskinkraft, vandværket måtte udvides, byen skulle afholde udgifterne ved udbygningen af realskolen til en »oberrealschule«, og pigeskolen skulle gøres til en højere pigeskole. Dertil kom gadeanlæg og -udvidelser. Byggerierne medførte stor tilvandring af håndværkere og arbejdere sydfra.

Efter færdiggørelsen af marinestationen med dens forskellige anlæg og det dertil hørende boligbyggeri, tog man i 1909 fat på at indrette et marinesømandshjem. Hvor nu pensionisthøjskolen Strand ligger, lå byens gasværk; det købte selskabet »Seemannshaus« for 50.000 mark. Ved et møde i Kiel den 12. juni havde bestyrelsen bevilget 100.000 mark til et sømandshjem i Sønderborg og valgt ledelse af byggeriet. Efter til- og ombygninger af gasværket fremstod Seemannshaus.

Byens gasværk oprettedes 1857 som privatejet gasværk. Det blev 1881 overtaget af Sønderborg kommune. I 1908 byggede man et nyt gasværk ved Ladegården.

Allerede 1895 havde prins Heinrich af Preussen, kejser Wilhelm II's bror, foreslået oprettelsen af et sømandshjem for underofficerer og menige, der jo gjorde tjeneste langt fra hjemstavnen, og sådanne hjem havde vist sig at være til stor gavn. Uden en penning på lommen kunne mandskaberne gå i land og i sømandshjemmet finde venlige lokaler åbne, hvor man kunne hvile ud, læse, skrive eller beskæftige sig med spil. Midlerne til disse hjem kom fra forskellige offentlige organer, fra storindustrien, rederier, banker, købmænd og venner af »die Blaujakken« – marinesoldaternes kælenavn. Officererne havde samlingssted i »Casino«, en bygning, der lå på den åbne plads skråt over for den nuværende rutebilstation. Amtslandinspektoratet havde til huse der i årene fra 1921 til 1956.

Prins Heinrich var protektor for selskabet »Seemannshaus«, tilsynsrådet repræsenteredes af storadmiral von Köster. Det var ham der besluttede, at kejserrigets fjerde sømandshjem skulle indrettes i Sønder-

Det gamle gasværk efter udvidelsen. Foto 1914. (Udlånt fra Museet på Sønderborg slot).

borg; de andre lå i Kiel, Wilhelmshafen og Tsingtau i den tyske koloni Kiautschau i Kina.

I 1911 var sømandshjemmet færdigt og indvielsen blev berammet til den 3. maj. En indskrift, der blev opsat lød

»Es wachse und blühe auf deutschem
Grund
Das Seemannshaus am Alsensund«

Den gav klart udtryk for stifternes synspunkter og ønsker. Da indvielsen jo ikke kun var et lokalt anliggende, blev festlighederne meget højtideligt og stort anlagt. Prins Heinrich, overpræsident von Bülow og regeringspræsident Ukert tillige med mange admiraler og de lokale honoratiores var indbudte.

Om aftenen den 2. maj ankrede højsøflådens første eskadre op på reden ved Strandpromenaden med ni store skibe, deraf fire slagskibe og mange småbåde. Flåden var imponerende, og det var et festligt skuespil, når lyskasternes skin fejede hen

over himlen, og de store skibe lå badet i et lyshav, medens dampbådene for rundt med deres kulørte lanterner. En sådan magtfuldhed og storhed havde sønderborgerne aldrig oplevet. Der var mange tilskuere, som sammen med marinere, der var gået i land fra skibene, skabte en livlig trafik i området ved Kurhuset og Strandpromenaden. Dybbøl-Posten refererer tørt om en række grå kolosser på reden.

Til indvielsesfesten var byen smykket med flag; på pontonbroen vajede det ene flag ved siden af det andet, og selve sømandshjemmet var pyntet med guirlander fra øverst til nederst. I løbet af formiddagen den 3. maj ankom en mængde gæster ad søvejen fra Kiel. Prins og prinsesse Heinrich sejlede med deres jagt ind i havnen kort før kl. 12 og kørte straks under stor jubel gennem byen ned til slottet, hvor et militærorkester modtog dem med Slesvig-Holsten melodien.

Mary Henriette Johannsen, datter af konsul P. Knarhøj, var 15 år, da sømandshjemmet blev indviet. Hun fortæller: »Det

var storstilede arrangementer, jeg var nysgerrig og havde stillet mig bag et træ på slotspladsen, hvorfra jeg kunne se, hvad der gik for sig. Der stod en stor mørklædt mængde foran hjemmet ved indgangen, i døren stod Prins Heinrich, han hilste på de udvalgte blandt de tyske standspersoner, hvoriblandt en købmand med frue. Jeg morede mig over den meget korpulente dames besværlige nej, da prinsen hilste på hende«. – »Hvad sagde din far til al den storhed?« »Ikke ret meget, han rystede på hovedet og sagde: »Der kommer andre tider«. Det var hans faste tro, og de kom jo også. Far bød Christian X velkommen til Sønderborg den 11. juli 1920, og han blev en god ven af kongen, han sad altid ved Christian X's venstre side, når der var taffel på Dannebrog. En gang bad kongen forsamlingen rejse sig til ære for far, der måtte blive siddende.

Efter at have modtaget nøglen af arkitekten åbnede storadmiral prins Heinrich døren til sømandshjemmet og gik fulgt af de mange andre indbudte ind i salen, mens 1. matrosdivisions orkester spillede en fanfaremarch. I salen var repræsentanter for regeringen, byen, nævnte 1. eskadre og marinestationen allerede ankommet.

Der blev kun holdt to taler. Prins Heinrich redegjorde for det egentlige formål med huset og tilføjede, at marinens opgave også var at repræsentere det tyske navn, hvor det ikke var slået helt igennem, sådan som det var tilfældet i Sønderborg, og han udtalte »Så bør dette hus tjene til at pleje denne opgave og få den gennemført«. Det var endvidere i denne tale, at prinsen slog fast: »Hvad den tyske ørn én gang har slået sine kløer i, slipper den ikke igen«.

En sådan udtalelse tilligemed hele det tyske magtapparat i al sin glans kunne nok få mange borgere til at prøve at tilpasse sig. Sønderborg gav på sådan en tysk festdag indtryk af at være en tysk by, hvad den også i nogen grad var ved at blive. Byens

militære belægning var blevet firedoblet (på slottet lå en bataljon af dronning Augusta Viktorias regiment); militæret talte i 1910 næsten 2000 mand eller en fjerdedel af det civile indbyggertal. Befolkningstallet sprang i vejret fra at være 7000 i 1905 til 10.000 i 1910.

Når prinsen i sin tale opholdt sig ved nationalitetsspørgsmålet, er forklaringen, at man på højeste sted havde bemærket den stigende danske aktivitet i byen. I 1903 var det første danske forsamlingshus i Sønderborg blevet indviet. Dybbøl-Posten havde efter en stagnationsperiode (medens *Sonderburger Zeitung* i denne tid endog var kommet ind i flere danske hjem) mere end fordoblet sit holdertal, og redaktionen tog modigt bladet fra munden. Redaktør A. Svensson¹ søgte bevidst at bryde »fraterniseringen« mellem danske og tyske og derved hindre en omklamring af danskheden. 1908 oprettedes en dansk ungdoms- og en foredragsforening, og i 1909 blev der på ny etableret en dansk bank i byen, og endelig blev Sønderborghus indviet i 1914.

Men videre med festen på sømandshjemmet. Den anden taler var leder af skibsartilleriskolen, senere admiral Hermann Jacobsen. Jacobsen takkede på mandskabernes vegne donatorerne og fremhævede, at hans kgl. højheds ord måtte blive rettesnor, og sluttede med at opfordre til trofasthed og kærlighed til kejser og rige. Efter en rundgang i huset samledes herskaberne til frokost i festsalen. Storadmiral von Köster fejrede ved denne lejlighed kejseren som marinens beskytter. Under tilbagemturen til marinestationen »blev de kongelige hyldet ud over alle grænser af byens borgere, mellem det talrige publikum sås mange landboere«. Prinsparret med følge foretog derefter en biltur på Als og besøgte blandt andet Høgebjerg og Augustenborg slot. Om aftenen

1. Redaktør af Dybbøl Posten 1907-1914.

n linfo: Stadtrat Stein, Hr. Dr. Reuter, Hr. Stein, Hr. Bürgermeister Petersen, Stadtverordnetenvorsteher Dr. Reuter, Wirl. Geh. Admiraltätsrat
 inspektør Pint, Kapitänin. Grafelmann, Hr. Wurmbach, Oberzahlmeister Kozlowski, Hofdame Fr. v. Bländner, Kapitän z. S. z. D. Stechow, Schlosshaupt
 f. Hahn-Neubaus, Erzelenz Vizeadmiral Jacobsen, Prinzessin Heinrich v. Preußen, Korvettenkapitän Schwarz, Prinz Heinrich v. Pre
 : Eröffnung des neuen Seemannshauses für Unteroffiziere und Mannschaften der Kaiserlichen Marine in Sønderborg.

*Fra indvielsen af »Seemannshaus« (senere Hotel Strand, nu højskole) i Sønderborg 3. maj 1911.
 (Udlånt fra Museet på Sønderborg slot).*

havde Hermann Jacobsen indbudt en lille prominent kreds til middag og festlighed. Samme aften åbnedes sømandshjemmet for publikum med en prolog, musikalske indslag, et teaterstykke samt dans.

Det er admiral Hermann Jacobsen, der har berettet om indvielsesfestlighederne; og hvem var nu denne admiral? Som navnet fortæller er han slesviger, født den 23.4.1859 i Rendsborg. Hermann Jacobsen trådte i den kejserlige marines tjeneste som 16-årig. Fra 1876 til 1878 deltog han som kadet i en jordomsejling med skoleskibet »Grossherzogin Elisabeth«, og herefter fremmedes han årligt. Hans fortrinlige beretninger om den spansk-amerikanske krig i de cubanske farvande 1898 henledte offentlighedens opmærksomhed på ham. 1909 var han kontreadmiral (II.a.) for 1. eskadre i højsøflåden, og i 1910 blev han

inspektør for skibsartilleriskolen i Sønderborg, hvilket gav ham titel af viceadmiral; han var da anset for at være én af den tyske flådes førende artillerister. Hermann Jacobsen pensioneredes 1914, men genansattes i november samme år som kommandant for 1. marinedivision. Som punktum for de mange forfremmelser udnævntes han til admiral den 10. januar 1918.

I 1930 indledte Hermann Jacobsen et forfatterskab med den lille bog »Die Perle der Nordmark« (Als)², der giver et godt tidsbillede fra tiden før 1. verdenskrig og mellemkrigstiden i vor hjemstavn. Bogen

2. Udsendt af B. Behrs forlag ved Friedrich Feddersen, Berlin og Leipzig. Endvidere har H. Jacobsen skrevet bøgerne »Frei ist die See«, 1932, »Erinnerungen an Kreuzerfahrten in amerikanischen Gewässern«, 1932, »Trutzig und Treu«, 1935.

bringer Hermann Jacobsens minder fra hans tjenestetid i Sønderborg. Han var kommet til at holde af »det smukke landskab og de brave og elskværdige beboere«. Som stor dreng havde han deltaget i en udflugt til Dybbøl, Arnkilmindesmærket, Sønderborg m.v. Krigsminderne og den smukke egn havde gjort et dybt indtryk på ham, trangen i ham til dåd blev dengang vakt. Han blev da også kejserriget en god mand, var en dygtig officer og en stor patriot. I sin nationalpolitiske indstilling fandt han et ståsted i den allerede den gang gammeldags slesvig-holstenisme. I forordet til sin bog ser han for sig en udvikling, hvor det moderne liv bliver forgiftet gennem fejhed, kvindagtig blødhed og pacifisme. »Det vil ikke vare længe, så tænker efterslægten ikke mere, at »die Nordmark« er tysk land. Der har vi ældre forpligtelse til at minde om det hellige testamente for et udeleligt Slesvig-Holsten.«

Ved at læse Herman Jacobsens lille bog får læseren et klart indblik i en tysk slesvig-holsteners tankegang og indstilling på den tid til det slesvigske spørgsmål: »Den herlige ø Als, denne os tilhørende tyske jord, hvor det tyske sprog er anvendt i flere hundrede år, blev ved ærlig kamp generhvervet 1864«. Han klamrer sig til den gamle, forældede tese »Up ewig ungedelt« fra 1460, som det slesvig-holstenske ridderkab aftvang en dansk konge.

Hermann Jacobsen var kriger og har ikke fattet, at den stærkeres ret er afløst af folkenes ret. Grænsedragningen i 1920 betragter han som en bitter uret over for Tyskland – Danmark havde jo slet ikke deltaget i 1. verdenskrig, ovenikøbet var dets neutralitet blevet respekteret. Det piner ham, at »på Dybbøl og Als, hvor Tysklands vugge stod, dér vajer nu Dannebrog«, dog trøster det ham, at »Denkmalerne«³

3. Dybbøl og Arnkil, der begge blev sprængt i 1945.

står og venter på en grænserevision. »Det er vanvittigt og ufatteligt, at dette smukke land er revet fra os, og at lumskhed, had og misundelse har sejret« og han erklærer, at »Up ewig ungedelt« skal være vor og vore efterkommeres parole, indtil det er opfyldt. Wir Schleswig-Holsteiner sind deutschen Stammes, wollen Deutsche og keine Dänen sein« proklamerer han til slut, men hvor længe skal beslaglæggelsen af tysk grund endnu vare, skal vi opgive den åndelige kamp for en genforening med det bortsprængte stykke hjemstavn, nej!

Det kan undre, at Hermann Jacobsen under sin fire år lange tjeneste i Sønderborg ikke rigtig har fattet, at den hjemmehørende befolkning var dansk og dansksindet og ønskede at vedblive at være det. Forklaringen er nok den enkle, at han aldrig kom på talefod med de danske »rebeller«, samt at han i sin ophøjede stilling ikke fik hele sandheden at høre af de tysksindede, han omgikkes. På grund af »den Zusammenleben« med civilbefolkningen kunne garnisonen ikke undgå at blive berørt af det politiske problem i »der Nordmark«, selv om naturligvis enhver aktiv deltagelse i politik var officererne forbudt. Men, skriver Hermann Jacobsen, under så specielle forhold som her, hvor »den allmächtigen« danske agitation blev udfoldet, var det os ganske umuligt roligt at se til, når den skadede tyskheden, og når landråd, borgmester og borgere i by og amt var i en evindelig kamp med danske agitatorer. »Jeg havde det indtryk, at den tyske regering behandlede det danske problem med den største tolerance og mildhed«.

Ved indsejlingen til Sønderborg havn blev han højst forbavset ved at se indskrifter på dansk med kæmpebogstaver og ved i gaderne at se danske indskrifter overalt. »Fordi myndighederne ængsteligt holdt sig tilbage med at besvære sig, blev de dansksindede indbyggere stadig frækkere og mere opsætsige, de tror de kan tillade sig alt

Tre kantinepøletter 10, 15 og 50 penning fra »Seemannshaus«.

og boykotter hensynsløst de borgere, der ikke lægger skjul på deres tyskthed.»

Hermann Jacobsen beretter, at agitationen tager til fra år til år; den danske indflydelse ved valgene bliver stadig større, og stadig flere forsamlingshuse bliver bygget. Især var den danske presse Hermann Jacobsen en torn i øjet. Når de politisk vanskelige forhold i byen kom på tale, plejede han at sige: »Lad De marinen være nogle år endnu i Sønderborg, så skal De se, at det er den bedste kit til efterhånden at opdrage befolkningen på øen til gode tyskere og gennem nærmere samkvem at blæse den sidste rest af dansk formørkelse bort«.

Nogle minder fra mine drengeår er den egentlige årsag til, at jeg skriver lidt om denne forgangne tid, da der blev tænkt i ganske andre baner. De store tyske krigsskibes skærende sirenehyl og hujen hænger endnu i ørerne, og jeg ser for mig lyskasterens skarpe lys feje hen over himlen.

Marinestationen, og hvad dermed fulgte, var medvirkende til, at der ved afstemningen i 1920 var et tysk flertal med ikke mindre end 49.1 % af de stemmeberettigede mod 38.3 % danske, og det skønt Søn-

derborgs opland er ubetinget dansk. Byen lå således med den højeste tyske stemmeprocent af de nordslesvigske købstæder efter Tønder.

Følgende tal viser den indflydelse antallet af tilrejsende sydfra havde på resultatet den 10. febr. i Sønderborg. Sammenlignet med Åbenrå-Kolstrup, der havde 319 flere vælgere ialt, havde Sønderborg 116 flere tilrejsende tyske vælgere end Åbenrå.

Tilrejsende: Sønderborg, danske 349, tyske 919

Åbenrå - 445, - 899

Reglerne var, at personer over 20 år født i et afstemningsdistrikt havde stemmeret. Den tyske stemmeprocent ved folketingsvalget i 1920 viser ligeledes, hvad marinestationen havde betydet for tyskthedens stilling i Sønderborg før Genforeningen, nu var byens tyske stemmeprocent meget lavere end Åbenrå's, og den danske stemmeprocent var over dobbelt så høj som den tyske. – Det kan med rette siges, at der er sket store forandringer i dette ret korte åremål.

Marie Ruge, fotograferet ca. 1920 ved Meuse, Belgien, af Emil Ruge (d. 1977).

På Kredssparekassen i Åbenrå 1916-1919

AF MARIE RUGE

Under den første verdenskrig fik mange unge piger en uventet chance inden for erhvervslivet. Her fortæller fru Marie Ruge, Dybbøl, om sit arbejde i den ene sparekasse i Åbenrå.

Det var krigsåret 1916. Jeg var 16 år og blev den 1. maj antaget som yngste medarbejder på Kreisspar- und Kommunalkasse i Åbenrå. Næsten alle unge mænd var indkaldt til krigstjeneste, så havde de unge piger en chance for at komme ud i erhvervslivet, ellers var der kun husholdningen for dem. Kinder, Kirche, Küche var jo kvindernes område.

Kredsspare- og kommunalkassen lå i amtshuset bag de tre store vinduer under kredsudvalgets mødesal (Sitzungssal). I ekspeditionslokalet herskede chefen »Ren-

dant König« og to pensionister Sewecke og Sievert. De bar de fornemme titler Rechnungsrat og Rentmeister og havde fået tjenesten forlænget på grund af mangel på arbejdskraft. Alle var de indvandret sydfra og kunne kun tysk. Hver morgen overværede jeg den meget højtidelige hilse-ceremoni. Det lød således: Guten Morgen, Herr Rendant. Guten Morgen, Herr Rechnungsrat, wünsche wohlgeruht zu haben. Wie geht es der Frau Gemahlin? Danke gut. Så kom Rentmeisterens tur. Han havde alt imens befriet sig for sin store Kaisermantel, en frakke med slag, og sine galocher. Lige som sine kolleger afførte han sig også den pæne hjemmejakke og tog en kontorjakke af alpakka på – det gode tøj skulle skånes. Så kunne dagens gerning begynde.

Om formiddagen fik vi besøg af Rech-

nungratens søn, som havde sit arbejde i amtshuset. Så lød atter den fornemme tyske hilsen: Guten Morgen, Herr Papa. Wie geht es der Frau Mama? Bestell bitte einen herzlichen Gruss der Frau Mama.

De fine herrer gik altid med jakken pænt tilknapet – så kunne man nemlig ikke se deres guldurkæder. Disse burde de nemlig som loyale undersåtter have skænket som bidrag til krigens finansiering. En sådan offervillighed blev belønnet med en jernurkæde og et diplom med teksten: »Gold gab ich zur Wehr. Eisen nahm ich zur Ehr«.

En meget fornem herre

Den øverste chef var landråd Simon. Han var en meget fornem herre, som ikke så os, hvis vi mødte ham i huset – han så lige gennem os. Hans ansigt var meget vansiret af Schmissee, ar, som han havde fået ved mensur (dueller) i sin studentertid. Over for landråden måtte alle vise den største underdanighed og anstand. Når König forelagde sager for landråden, havde han altid i forvejen skiftet til den pæne jakke og efterlod alpakka-jakken på kontoret.

I et værelse ved siden af ekspeditionslokalet sad Jens P. Holm fra Kværs og to unge piger på ca. 28 år. De var meget gamle i mine øjne. Endelig var der en kassererske, fru Kirschstein. Hun var svigerdatter til den gamle fru Kirschstein, som Marcus Lauesen har skildret som fru Hagemeyer i »Nu venter vi på skib«. Fru Kirschstein udbetalte hver 14. dag understøttelser til de koner, hvis mænd var indkaldt til krigstjeneste. Mange trængte hårdt til pengene og på udbetalingsdagen var der altid en lang kø, når kontoret åbnede kl. 8. De mere velhavende mødte først op senere på dagen.

Jeg arbejdede i et lille kontor for mig selv. Her fandtes også boksen med de kontante beløb. Hver morgen blev den åbnet af König og Gulløve med hver sin nøgle. Vi havde et stort kartotek over sparerne og deres konti, og meget af min tid gik med

renteberegning. Den normale rentesats var 4 %, og alt foregik som hovedregning uden regnemaskine. Kontorets eneste tekniske hjælpemiddel var en gammel skrivemaskine i bagkontoret.

Jeg fik den flotte løn af 15 mark pr. måned. Ret ofte var der overarbejde sammen med Jens Peter Holm. Det gav ekstrabetaling. Arbejdstiden var oprindelig fra 8 til 12 og fra 14 til 18. Senere blev det ændret til 8-15 for at spare på lyset. Kl. 12 indtog vi vor medbragte mad, som for mit vedkommende bestod af to stykker brød med Simon-marmelade på. Denne herlige spise var opkaldt efter landråden. Den kunne købes på kort i en forretning ved Nørreport og ingredienserne var mest roer. Hvad resten var, vidste vi ikke, og det var nok godt det samme.

Forsyningsproblemer

Forsyningsproblemerne mærkede vi på mange måder, og rationeringen var stram. For at købe brød skulle man have brødkort, som vi hentede på rådhuset. Bagerne kunne så atter aflevere brødkortene på »Kreis-ausschuss« og fik i stedet udleveret melkort, så de kunne indkøbe råvarer. Kød fik vi næsten ikke, og alt kød blev brugt, også det ringeste. Syge kreaturer blev slagtet bag arbejdsanstalten i Persillegade, og vægter Schubert bekendtgjorde så i byen, at nu var der kød at hente på »Freibank«. Varemanglen var især ubehagelig op mod jul. Krigsjulen var ikke rar. Alle havde en eller anden i felten. Jeg fik 10 mark i julegratiale – det var en formue for mig. Den første tanke var, at nu kunne jeg købe en gave til mor. Ved Magasin havde jeg set et forklæde til 10 mark. Jeg skyndte mig, for forklædet kunne jo blive solgt til en anden før mig. Det blev det nu ikke, men i forretningen sagde man, at jeg først måtte aflevere et »Bezugsschein« som bevis på, at jeg ikke havde fået et forklæde det sidste år. Så gik turen til rådhuset. Dér fremgik det

Kredssparekassen i Åbenrå (Åbenrå Amts Sparekasse) ca. 1915. Fra venstre: Thomas Gulløve, Bruhn, Rendant König («med æ Schnurbart»), Jens Peter Holm, Kværs, og Schlüter. (Foto udlånt fra Historiske Samlinger).

I Åbenrå Bys Historie III, side 150, er ovenstående billede gengivet med forkert tekst, idet det af denne fremgår, at det forestiller Åbenrå Bys Spare- og Lånekasse med denne sparekasses personale. De to sparekasser gik sammen i 1923 og blev til Sparekassen for Åbenrå By og Amt.

af mit kartotekskort, at jeg ikke havde fået et forklæde inden for det sidste år. Glad kunne jeg nu gå hen til Magasin – og forklædet blev mit. Og så blev det jul!

Vi mærkede også krigen på andre måder. I et værelse lige til venstre for amts-husets hoveddør blev de mange russiske krigsfanger vaccineret, og her var der mange fremmedartede mennesketyper at se.

Da krigen gik mod enden, kom revolutionen. Arbejderrådet greb ind og sørgede for lønudbetaling til de ansatte uden om Rendant König. Jeg fik 700 mark – og det var mange penge. I amtsrådssalen oven over kontoret samlede de to ledende i arbejdsrådet, murer Ewald og en mand ved navn Meltzer, som var ansat ved flyvestationen, et større lager af stoffer. Her fik de ansatte

første ret til at købe, og bagefter var der adgang for andre. Jeg var lykkelig over den kjole, jeg fik stof til her – det var den første nye kjole gennem lange tider.

Med revolutionen slappedes også disciplinen en del. Jeg husker f.eks., at Knudsen, som havde været bud på kredshuset, blev ansat ved sparekassen. Han havde været mariner og var ikke villig til at underordne sig Rendant König. Det gav sammenstød, men for os andre, der var vant til stram orden, var det nye toner.

For mig fik tiden ved Kredssparekassen også snart en ende. Den 1. november 1919 blev jeg ansat ved Hejmdal, og snart efter blev Kredssparekassen sammenlagt med byens sparekasse. Nu flyttede også König og Rentmeister og Rechnungsrat sydpå.

Tinghøjen, Ølgod. To spor forsvinder ind under højen.

Høje og veje i oldtiden

AF MADS LIDEGAARD

Højskolelærer Mads Lidegaard, Krogerup, kommenterer museumsinspektør Steen Wulff Andersens artikel i Sønderjysk Månedsskrift november/december 1983, og denne svarer.

I en artikel i månedsskriftet nov./dec. 1983 har Steen Wulff Andersen sat spørgsmålstegn ved den lige siden Sophus Müller herskende forestilling om, at de mange høj-rækker afspejler gamle vejlinier og at vejene, også nogle »landsveje« som f.eks. Hærvejen, er ældre end højene og har bestemt deres anlæggelse. Forfatteren mener, at der næppe har været tale om større vejsystemer overhovedet, og at man ikke sikkert kan datere f.eks. Hærvejen tilbage til oldtiden.

Han har selvfølgelig ganske ret i, at det

er meget svært at fremskaffe en sikker datering af vejspor. Men jeg vil godt på grundlag af mange års undersøgelse af gamle vejlinier slå et slag for deres sammenhæng med højene, også aldersmæssigt. Jeg har netop i år taget fat på en undersøgelse af den gammel nord-syd gående vejlinie op gennem Vestjylland, og vil nævne tre argumenter for, at vejene og højene hører sammen, endda tit med vejene som ældste led.

1) Både ved den egentlige hærvej men endnu mere udpræget ved den vestjyske vej aftegner der sig på visse strækninger, f.eks. 20-30 km i træk, en tydelig tynd og lige linie af gravhøje, der ikke blot konsekvent følger det bedste vejføre og passer påfaldende godt ind i en gennemgående vejs forløb, men også nøjagtigt rammer de

vadesteder, som i mange tilfælde har været de eneste mulige i vid omkreds.

2) Netop ved disse vadesteder placerer højene sig påfaldende tit i rækker helt nede i ådalen på begge sider af vadet. I betragtning af, at højene normalt bygges højt, er det bemærkelsesværdigt og kræver en forklaring, når de pludselig optræder helt nede ved kanten af åbreden og jeg kan ikke se nogen anden rimelig forklaring, end at de er anlagt ved en vej, der førte over åen netop på det sted.

Som eksempler på dette fænomen kan jeg i flæng nævne: Overgangen over Funder Å ved Hørbylunde, hvor hulveje i stort tal på begge sider bekræfter vejføringen, overgangen over vandskellet ved Gudenåens kilder, over Omme Å syd for Gadbjerg, over Kongeåen lige vest for det gamle Skodborghus – eller fra Vestjylland som et helt klassisk og nyt eksempel oldtidsvejen ved Bodum i Sydthy, hvor hulvejene på begge sider skærer sig ned gennem dalen og til sidst løber mellem nogle store høje på begge sider af bækken helt nede i dalen, hvor endda en brolægning fuldender billedet.

3) Steen Wulff Andersen sætter spørgsmålstegn ved Hans Neumanns opfattelse af striberne under oldtidshøjen ved Arnitlund og mener, der kan være tale om ardspor. Det tør jeg ikke tage stilling til, men vil dog gøre opmærksom på, at der findes andre eksempler på, at gamle vejspor går direkte ind under en gravhøj og ud på den anden side. Allerede Salomon Frifeldt gjorde i sin bog »Li så gammel som æ vej« opmærksom på et par høje i Tingheden vest for Ølgod, hvor det var tilfældet. Jeg besøgte stedet forleden, og der er ingen tvivl: Et stort net af gamle spor snor sig op mellem nogle meget store høje, formentlig fra bronzealderen, men to brede spor forsvinder tydeligt ind under en af højene og viser sig igen på den anden side, før de igen går ind under en anden høj.

Et andet eksempel er fra den før nævnte overgang ved Gudenåens kilder. Her ligger en række høje helt nede i dalen lige i vandskellet, og lokale folk fortæller, at sporene tidligere før opløjningen gik lige ind under den sydligste af højene på nordsiden. Også dette sted har jeg undersøgt, og marken er nu under allerede gammel kultur, så der er ikke tale om noget egentligt spor. Men selv i den udjævnede græsmark er der en tydelig bred fure, der går nede fra vadet og lige midt ind på højen.

Hvis disse iagttagelser er korrekte, og jeg kan ikke se anden forklaring på fænomenet, må det nødvendigvis betyde, at sporene har været der, da højene blev bygget – og formentlig allerede da været ude af brug og afløst af andre. Ellers ville man vel næppe have lagt en høj over dem og spærret vejen.

Det kunne være spændende at få foretaget en egentlig udgravning et af disse steder, så der endelig kunne komme en form for vished omkring disse vejhistoriske problemer.

Om disse spor så også nødvendigvis har været en del af en større gennemgående vej, er naturligvis et andet spørgsmål, som jeg ikke her vil komme ind på, men der har i hvert fald været tale om så tung trafik, at sporene har kunnet holde sig i årtusinder.

Et andet spørgsmål igen er så højenes placering i forhold til bebyggelsen. Og det er klart, at der har været beboelse i nærheden af begravelserne. Men den skik, som vi jo har endnu i dag, at man begraver de døde bestemte steder, i indviet jord, som vi kalder det, selvom den ligger flere kilometer fra bostedet, kan meget vel være af gammel dato og kan have motiveret folk dengang for at bygge gravene bestemte steder, hvor de har ment, de døde ville ligge bedst og sikrest, selvom det var i nogen afstand fra gården. Hvis det f.eks. har været meget vigtigt at blive husket af de levende, lå man godt ved en stor vej – også

At høje følger gamle vejforløb betyder ikke nødvendigvis, at vejene kom først. Ved denne sørgeligt skamferede midtjyske høj er det modsatte i hvert fald tilfældet.

selvom det var nede i en dal, hvor højen ikke er så iøjnefaldende. Men også andre hensyn kan have spillet ind. Det er sandsynligt, at vejene har haft kontakt med helligstederne, måske endda været helliget af dem, så der kan have været tale om en slags indviet jord.

Jeg tror nok, at højene og vejene stadig har et partnerskab, som vi må regne med, hvis vi skal forstå begge fænomener ret.

Svar:

I Mads Lidegaards indlæg i forbindelse med artiklen »Hærvejen og bebyggelsen i Nordslesvig i den ældre bronzealder« fremhæves tre ting som argument for, at »vejene og højene hører sammen, endda tit med vejene som ældste led«.

1. Højene ligger ofte på lange rækker.
2. Højrækkerne peger i flere tilfælde ned mod vadesteder.
3. Der er eksempler på vejspor, som dækkes af høje.

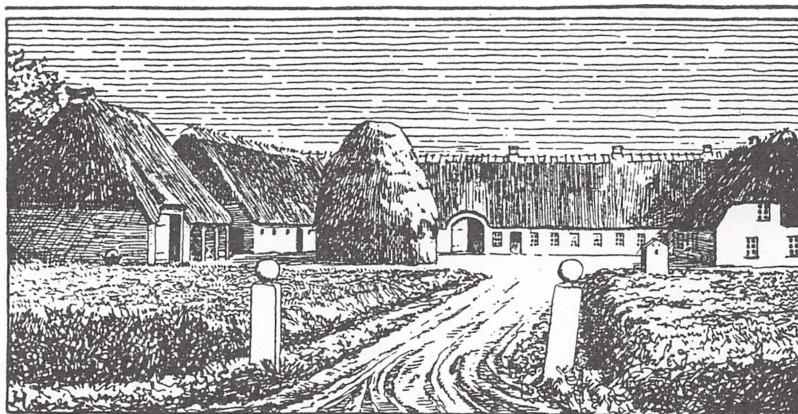
Heri har Mads Lidegaard fuldstændig ret. Jeg vil ikke afvise, at man kan have lagt høje i nærheden af veje for at de bedre kunne ses, men herfra til at mene, at man på grundlag af højrækker kan indtegne et net af nationale eller internationale oldtidsveje, er der et stort spring. Dette kræver

efter min opfattelse to ting: For det første må man udelukke andre forklaringer på højenes placeringsmønster. For det andet må man kunne sandsynliggøre, at der på det tidspunkt af oldtiden, man beskæftiger sig med, har været et samfundsøkonomisk grundlag for sådanne fjernhandelsforbindelser.

Ser man på fordelingen af fund og mindesmærker i Nordslesvigs ældre bronzealder, som jeg har gjort i den citerede artikel, viser det sig, at der er påfaldende mange sammenfald mellem fundene og de jordbundsmæssige forhold. Det forekommer derfor rimeligt at antage, at det først og fremmest har været landbrugsmulighederne, der har bestemt, hvor man boede og dermed også i hvilke områder, man rejste gravhøjene. Hertil kommer, at teorien om en udstrakt og omfattende fjernhandel i bronzealderen efter de nyeste arkæologiske undersøgelser næppe kan holde.

Af disse to grunde må man – efter min mening – opgive tanken om, at Hærvejen og andre overordnede vejsystemer kan føres tilbage til bronzealderen. Men som sagt udelukker det jo ikke, at man har haft veje på denne tid, og at nogle af disse kan have være kranset af gravhøje.

Steen Wulff Andersen

Hvem kender gården?

Fhv. lærer Karl Lund, Simmersted, har samlet på nødpengesedler siden Genforeningen. Hans Nord- og Sydslesvigsamling er omtrent komplet og så kostbar, at den i dag er anbragt i en bankboks. De sedler, han mangler, er så dyre, at de næsten er umulige at erhverve.

Nu udbygger han samlingen ved at opstøve historien bag hver seddel, og herunder hører at finde ud af, hvor de forskellige tegnere har hentet deres motiver.

Kun få synes at være originale. Mange har brugt et postkort som forlæg, andre har fundet tegninger eller fotografier i bøger tjenlige til formålet.

Men det kan være vanskeligt at lokalisere modellen, selv om man finder frem til forlægget.

I *Unsere Heimat Nordschleswig*, 1912, W.L. Schütze Druck und Verlag, Hadersleben, findes ovenstående tegning, der er kopieret på 50-Mark sedlen herunder.

Nødpengesedlen er trykt i orange, den er 10x15 cm, og overtrykket er sort.

Spørgsmålet er: Hvilken gård er gengivet på tegningen? Karl Lund mener, den ligger på Christiansfeld-egnen, og han modtager gerne oplysninger om ejendommen på telefon 55 61 78.

»Rechte herr weg« – en replik

I denne kommentar til juninummerets artikel om »Smuglerveje og rette veje« svarer Henrik Becker-Christensen på den kritik, som Bjørn Svensson her fremsførte mod hans behandling af nogle hærvejsproblemer i bogen om »Hærvejen i Sønderjylland«. Bjørn Svensson afrunder debatten med et gensvar.

I det forrige nummer af Sønderjysk Månedsskrift fremkom Bjørn Svensson på siderne 173-177 med en kritik af min behandling af nogle hærvejsproblemer i bogen om »Hærvejen i Sønderjylland« fra 1981. Da de rejste problemer trænger til en uddybning, og der samtidig kan ryddes nogle misforståelser af vejen, vil jeg gerne her svare Bjørn Svensson.

I min bog om »Hærvejen i Sønderjylland« skrev jeg s. 49, at der ikke var noget bevis for Bjørn Svenssons tidligere antagelse om (SM 1967, s. 156), at de islandske pilgrimme i 1100-tallet absolut måtte have overskredet Ejderen ved Rendsborg. I sin seneste artikel fastholder Bjørn Svensson dog Rendsborg som eneste overgangssted og henviser her til Slesvigs stadsret fra o. 1200.

I modsætning til byerne Slesvig, Hedeby og Itzehoe nævnes Rendsborg imidlertid ikke i Nicolaus Sæmundarsons pilgrimsvejviser fra midten af 1100-tallet – kun Ejderen. Hvor det gamle grænsevandløb blev overskredet, kommer abbed Nicolaus således ikke ind på. Brugen af ordet »Ægisdyr«, der ordret oversat betyder »Ejderens munding« kunne måske hentyde til et mere vestligt overgangssted, men det er nok mere sandsynligt, at brugen af dette ord i den givne sammenhæng ikke skal opfattes bogstaveligt. Overgangen ved Ejderen kan her – ligesom ved Kongeåen – være foregået

flere forskellige steder blandt andet afhængig af årstiden og lokale forhold. Rendsborg kan udmærket have været et af disse overgangssteder, men man skal på baggrund af hærvejsstrøgets komplekse karakter med skiftende vejføringer og flere parallelle ruter være varsom med at fremhæve dette sted som den eneste overgangsmulighed.

Som det fremgår af overskriften på Bjørn Svenssons artikel om »Smuglerveje og rette veje«, er det imidlertid min behandling af Johannes Mejers »rechte herre weg« nord for Immervad, som er faldet ham mest for brystet. Bjørn Svensson kritiserer her min fortolkning af betegnelsen »rechte herr weg« og spørgsmålet om dens forløb.

Med hensyn til det førstnævnte, er ordene »rechte herr weg« traditionelt blevet oversat ved »den rette hærvej«. I min bog tillod jeg mig at foreslå, at ordene også kunne oversættes ved »den højre hærvej«, hvad der i sproglig henseende intet er til hinder for. Pottervejen skal i så fald opfattes som den »venstre« gren inden for hærvejsstrøget set fra syd, men herom vil jeg henviser til min bog s. 121-122.

Jeg vil dog gerne give Bjørn Svensson ret i, at der også er meget, som kan tale for den traditionelle tolkning af »rechte herr weg« som »den rette hærvej«. Pudsigt nok citerer Bjørn Svensson imidlertid i sin artikel (SM 1984, s. 174-175) en kilde, som netop modsiger hans egen opfattelse af spørgsmålet. Således indskærpede Hertug Hans den 11. februar 1576 i en forordning sine undersåtter, at de i kongeriget skulle lade deres heste, okser og fæ fortolde i Ribe og Kolding. Tilsvarende skulle de i hertugdømmet »... auch die rechten, gewontlichen landstrassen halten, zu Haderschlebe die rechte zollstette besuchen und sich des

umtreibens nach Dorningen (Tørning) und aller anderer beywegen enthalten«.

Ifølge den sidstnævnte bestemmelse skulle man altså komme direkte til toldstedet i Haderslev og lade være med at drive sine heste og kreaturer over Tørning og andre veje vest om byen. Det tyder unægtelig på, at »rechte herr weg« – som Bjørn Svensson betegner som en »omfartsvej« fra Immervad til Kolding (SM 1972, s. 125) – ikke hørte til de »rette« veje, men istedet var en smuglervej. Eksemplet viser ihvertfald, at det stadig kniber med at finde en endegyldig løsning på, hvad Johannes Mejer egentlig mente med sin påtegning »rechte herr weg«.

Med hensyn til »rechte herr wegs« forløb argumenterer Bjørn Svensson stærkt imod, at jeg skulle lade den gå over Tørning istedet for at følge den af Johannes Mejer angivne retning. Her kan jeg kun melde hus forbi. Bjørn Svensson må således have misforstået min omtale (s. 119-120) af Dronning Christines rejserute i 1504 og kampen ved Immervad i 1422. Som det også fremgår af den øvrige omtale af »rechte herr weg« i min bog, mener jeg naturligvis ikke, at denne vej er gået direkte til Tørning, men at den i stedet har haft et mere vestligt forløb.

Derimod skriver jeg i min bog – hvad der er noget ganske andet – at man syd for Tørning kunne køre ind på »rechte herr weg«, og herfra videre sydpå ad Oksevejen. Det var det, Dronning Christine efter al sandsynlighed gjorde i marts 1504, da hun fra Tørning rejste videre til Toldsted. Med hensyn til »rechte herr wegs« forløb er jeg således enig i, hvad der også fremgår af min bog, at den i midten af 1600-tallet ligesom på Johannes Mejers bog gik fra Immervad til Vedsted og herfra fortsatte mod nordvest. Her kunne Bjørn Svensson altså have sparet på krudtet.

Derimod sætter jeg et spørgsmålstejn ved mulighederne for i dag nøjagtigt at

kunne indtegne denne vejførings forløb i alle enkeltheder på et moderne kort. Tilsvarende mener jeg ikke, det er muligt, som Bjørn Svensson gør det (SM 1967, s. 214-219, 1972, s. 120-124), alene ud fra vejspor i terrænet og kort fra det 17., 18. og 19. århundrede, at rekonstruere det middelalderlige vejstrøgs forløb. Der må i den forbindelse advares mod ved hjælp af sene kilder at ville fastholde et middelalderligt vejstrøg gennem flere århundreder. Både vejene og de ruter færdslen valgte kan have ændret karakter både lokalt og regionalt, uden at det i dag er muligt at afgøre med bestemthed, hvilken vej færdslen valgte til de forskellige tider.

At der i middelalderen eksisterede en vejforbindelse fra Immervad over Sommersted til Kolding er meget tænkeligt. En sådan linieføring udelukker imidlertid ikke, som Bjørn Svensson antager, at der i middelalderen også skulle have ført en vej fra Sommersted til Skodborghus eller et andet vadested ved Kongeåen. At hærvejsperioden nord for Immervad som helhed kun skulle have varet i 300 år fra ca. 1100 til hen i 1400-tallet lyder heller ikke sandsynligt. De mange tydelige spor efter oldtidens mennesker i området viser, at man i stedet må regne med en periode på flere tusinde år.

Med disse linier anser jeg hermed hærvejsdebatten for afsluttet for mit vedkommende.

Henrik Becker-Christensen

Et gensvar

Abbed Nicolaus har kun interesse i Hærvejsdebatten, fordi Hugo Matthiessen regnede med, at pilgrimmene fulgte den almindelige hærvej. Under denne forudsætning viser abbeden vejen over Ejderen ved Rendsborg.

Derimod var det med urette, at Hugo Matthiessen tog abbeden til indtægt for Skodborgovergangen, for i saa fald skulle

det først bevises, at Skodborg var overgangen for den almindelige hærvej.

Min henvisning til hertug Hans modsiger absolut ikke min vurdering af Rechte herr weg. Jeg skrev jo netop, at Rechte herr weg ikke kunne være den rette hærvej, da Johannes Mejer brugte betegnelsen i 1649, men at »betegnelsen maa have et historisk indhold, og karakteren af dette kan man jo sa diskutere«.

Hvad der faldt mig for brystet, var Becker-Christensens behandling af Hans Neumanns oplysning om hulvejen og vade-stedet, der nøje svarede til Mejers angivelser, som jeg henholdt mig til.

I menuetten med dronning Christine er vi åbenbart danset forbi hinanden. Bemærkningen side 120 om, at Rechte herr weg på en strækning »netop havde retning mod Tørning«, og at »det kan have været den sydligste del« af denne vej, ønsker Be-

cker-Christensen altså opfattet på en anden måde, end jeg havde forestillet mig. Det er godt, for så er vi da enige på det punkt.

Naar Becker-Christensen igen, som han også gjorde det i sin bog om Hærvejen side 119, advarer mig mod at rekonstruere Rechte herr weg alene ved hjælp af landkort og vejspor i terrænet, overser han, at jeg her ikke rekonstruerer et middelalderligt vejstrøg, men alene efterprøver, om Johannes Mejers vejangivelse var mulig eller, hvad Hugo Matthiessen påstod, var umulig.

Det er en selvfølge, at man kan efterprøve et vejkort fra 1649 ved hjælp af vejkort fra 1700- og 1800-tallet og dertil hørende spor i terrænet.

I øvrigt kan jeg henvise til den sønderjyske vejhistorie, jeg får udgivet i næste måned.

Bjørn Svensson

Strøgkoncert fra Helligåndskirken

LP-plade med sakral musik fra Helligåndskirken i Flensborg. Pris 20 DM eller 70 kroner. Stereo-optagelse fra kirken. Fås bl.a. hos Padborg Boghandel og i Union Bank. Pladeomslag tegnet af Povl Leckband. Ev. overskud går til Ejderlandets Samfunds arbejde i Sydslesvig.

Blandt de mange former for hyldet til Flensborg i anledning af 700-års fødselsdagen, er udsendelsen af »Strøgkoncert fra Helligåndskirken« blandt de mest særprægede.

Det er organisten ved kirken, Thomas H. Bielefeldt, der har taget initiativet og i februar 1984 sammen med Linda Johansen (trompet), Jesper Jørgensen (trompet og euphonium), Ib Nielsen (fløjte), Jens Borch (tenor) indspillede en dejlig gram-mofonplade.

Pladen indledes med »Prins Jørgens March«, noget mere markant spillet end

danskerne kender BBCs kendingsmelodi fra krigstiden, og den følges af en række fine optagelser, som er skrevet af ældre og yngre danske komponister. Det er vanskeligt at fremhæve et stykke for de andre, men skulle man alligevel nævne et, må det blive Thomas Bielefeldts egen improvisation over den førreformatoriske hymne »Kom Sandheds ånd« – den varer 10 minutter og 13 sekunder, og det er ikke et sekund for længe. Det er en fornem musikoplevelse, de fem kunstnere bereder deres lyttere.

ibs

Bog anmeldelser

Patriotisme og lokalpatriotisme

Lars N. Henningsen: Aabenraa Skyttelaug 1734-1984. Et bidrag til Aabenraa bys nationale historie. Aabenraa 1984. 208 sider. Ill. 150,- kr.

I anledning af at Aabenraa Skyttelaug den 6. august 1984 runder 250-året for sin oprettelse, har det ladet arkivar Lars N. Henningsen udarbejde et festskrift.

Lars Henningsen har søgt at skildre laugget som et karakteristisk led i Aabenraa bys almindelige historie. Og det er lykkedes.

I en udmærket indledning fremstilles baggrunden for skyttelaugene. De er udsprunget af middelalderens gildevæsen. Ved Reformationens indførelse var værnegildernes oprindelige rolle udspillet. Samfundet overtog mere og mere af den værnefunktion, de ældste gilder havde udøvet, og den nye kirkeordning fratog gilderne de religiøse opgaver. Hermed stod kun de sociale og selskabelige områder tilbage.

De gilder, der overlevede, tog form af brand- og dødegilder, der ydede medlemmerne hjælp ved brandskade og dødsfald, og som skyttegilder dels til træning i patriotisk våbenbrug, dels til selskabelig adspredelse. Det begyndte med fugleskydning – om den heldige sagde man, at han havde skudt papegøjen –, men er endt med skiveskydning.

Man kan jo ikke andet end more sig over den skattefrihed, som Christian VI trods magistratens modstand bevilgede årets skyttekonge. Byens skatteafgift til staten lå fast, så staten mistede intet; det var byens andre skatteborgere, der måtte betale for den skattefri.

Statens gavmildhed holdt imidlertid op, da et medlem, der var bosat i Slotsgade, blev fuglekonge. Slotsgade hørte ikke under byen, men under amtet, og her ville

skattefriheden derfor gå ud over statskassen. Amtet protesterede, og fuglekongen fra Slotsgade blev tvunget til »frivilligt« at afstå sin skattefrihed. Siden kunne Slotsgades folk ikke blive medlemmer af laugget. Skattefriheden blev først afskaffet af de tyske myndigheder i 1873. Som en art erstatning betalte byen indtil 1913 årligt et mindre beløb til gildet.

Det er underholdende læsning at følge Aabenraa Skyttelaug gennem tiderne, men for de udenforstående er interessen især knyttet til den konflikt, der opstår mellem lokalpatriotismen, som samler alle medlemmer, og de nationale følelser, der skiller.

I de bevægede år op til den første slesvigske krig indtog skyttelaugget en klar loyal og royalistisk holdning til trods for den slesvig-holstenske og tyske dragnings, der gjorde sig gældende i dele af medlemskredsen.

Da laugget blev genoplivet efter Treårskrigen, lod 25 nye medlemmer sig foreslå som medlemmer, alle danske. De blev godkendt. Det betød lauggets danisering. I 1852 blev et forslag om at indføre den danske hattekokarde vedtaget med 24 stemmer mod 3, medens resten afholdt sig fra at stemme. Resultatet blev, at 20 medlemmer straks udtrådte af laugget.

Efter 1864 gik det modsat. 36 nye medlemmer lod sig optage, alle slesvig-holstensk sindede. Nogle af de danske udtrådte. I 1865 blev det med 35 stemmer vedtaget at erstatte den danske kokarde med en slesvig-holstensk, og derefter udtrådte yderligere 20 af de gamle medlemmer.

Da Hertugdømmerne i 1867 blev indlemmet i Prøjsen, fulgte lauet trop og deltog efterhånden ivrigt i tysk-nationale tilkendegivelser.

Men endnu engang blev der vendt et blad i landsdelens historie, og denne gang – efter Genforeningen i 1920 – gik det anderledes sent med at tilpasse sig de nye nationale omgivelser. Udviklingen blev yderligere sinket af den nazistiske sejr i 1933 og besættelsen af Danmark i 1940.

Først i 1947 blev dansk ligestillet med tysk som forhandlings-, kommando- og protokolsprog, og først fra 1960 blev protokollen ført på dansk.

Disse problemer skabte brydninger i medlemskredsen, dels i forhold til de få danske medlemmer, dels indbyrdes mellem en mere forsonlig og en skarpere tysk indstillet fløj. Og atter engang står man overfor den splittelse i sindet, der kan gribe et grænselandsmenneske, som gerne vil det hele. Vi kan nævne tre eksempler:

Den tyske redaktør, dr. Julius Kähler, ville gerne have genoprettet den nære kontakt mellem bystyret og det bypatriotiske laug, og han forstod også, at vejen måtte være en national udsoning med optagelse af danske medlemmer, men hans tysknationale indstilling var stærk og prægede også det jubilæumsskrift, som han udarbejdede til 200 års-jubilæet i 1934. Han nåede ikke, hvad han ønskede i forhold til det danske bystyre, men skabte i stedet et modsætningsforhold til de mere aggressive tyske kredse.

Amtslæge Mads Michelsen, der skulle censurere Kählers jubilæumsskrift med henblik på et tilskud fra byen, ville ikke godkende det, og det medførte en skarp reaktion fra lauet, ikke mindst fremkaldt af Mads Michelsens bror, kornhandler Hans Michelsen, fra 1921 som god Aabenraer ivrigt medlem af lauet. Den stadig stærkere nazistiske indflydelse huede ham dog ikke, og i 1936 meldte han sig ud.

Men det stærk dansksindede farver Jacob Jacobsen blev. Han var medlem fra 1928, og det skyldes nok ham, at lauet overlevede de trange tider under og efter besættelsen. Dog, også ham blev det for meget. Reglerne om $\frac{2}{3}$ majoritet ved medlemsoptagelse og begrænsningen af medlemstallet til 100, der var et led i sikringen af den tyske dominans, stod i vejen for den endelige udsoning. Det viste sig i 1948, da farver Jacobsen – iøvrigt med stort flertal valgt som stedfortrædende oldermand – foreslog en dansksindet genoptaget som medlem, men fik optagelsen forkastet efter reglen om $\frac{2}{3}$ majoritet. Jacobsens reaktion var en prompte udmeldelse, og flere dansksindede fulgte.

Gammel kærlighed ruster ikke, og allerede i 1949 blev farver Jacobsen genoptaget, og nu lagde han sig for alvor i selen for at få gennemført den nationale afspænding i lauet og få genetableret det tætte forhold til bystyret. Lauget stod for de danske som en forening i tyske farver. For at få dette billede ændret opnåede Jacobsen først indenfor lauet at få fjernet det faste loft over medlemstallet, reglen om $\frac{2}{3}$ majoritet blev erstattet med almindeligt flertal, og kommandosproget blev dansk. Det var i 1952.

Men lauet kunne ikke komme nogen vegne uden dansk tilgang. I 1955 sikrede farver Jacobsen sig derfor tilsagn fra 18 tyske laugsbrødre om, at de ikke ville modsætte sig optagelse af fremtrædende danske.

Samme år kunne Jacobsen foreslå at få optaget fire danske – købmandsbrødrene Erik Jessen og Johann Jessen, skibsmægler Harald Cleemann og købmand Sv. Lyck. Som Lars Henningsen bemærker: »Kandidaterne repræsenterede den mest renlivede danskhed. Det var populært sagt den danske spejderbevægelses og frihedskæmpernes repræsentanter, som viste sig i skytte-lauget.«

Da Erik Jessen kom i byens borgmesterstol, lykkedes det ham med vanlig forsigtig snildhed at få tingene til at falde til rette, så lauget igen var velkommen på Rådhuset.

Jo, man kan ikke komme uden om, at Aabenraa Skyttelaugs historie også er grænselandets historie.

Dibbedaje og fittesdåns

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Årsskrift nr. 2. 1984. 40 sider. Ill.

Jens Verner Nielsen må være landets mest tilfredse redaktør. Han er redaktør af årsskriftet for Hørup sogn, og han klarer sit job med hjælp af en eneste bidragsyder, nemlig Hans Th. Tækker, Miang, som dels gengiver egne erindringer, dels går på opdagelse i lokalarkivet.

Årsskrift nr. 1 var en sådan succes, at foreningens medlemstal steg til knap 500, og man vedtog at sætte kontingentet op til 15,- kr., så man fik råd til et teknisk bedre udstyr – indholdet var der ikke grund til at forbedre.

Og nr. 2 står da også fuldt på højde med nr. 1.

Her vrimler det med store og små begivenheder, fra både hellig og søgn. Hans Tækker husker, at »med lopper og mus i sengehalmen fik vi ingen nattero, før vi fik fanget bæsterne. Til at fange lopper med havde man et loppevaj«. Desværre beskrives loppevajet ikke nærmere – adskillige hundeejere i dag ville ellers gerne have et højttidelige ceremoni, der forebyggede engelsk syge – kuren er gengivet i detaljer på side 25, om nogen skulle have lyst til at forsøge sig. Og på næste side berettes en kostelig historie om tre præster, tre blå øjne, en stærk smed fra Mjang, der var vildt tyv og om oprindelsen til navnet »e smejhjørn«.

Den 28.2.1933 kørte det sidste tog på den smalsporede Mommarkbane, og mærkelig nok ikke før end i juni begyndte det

Lars Henningsen har fået en interessant bog ud af det, og stoffet har fået en smuk indramning med farvebilleder og alt til et festskrift hørende udstyr. Vi får endda at vide, at det var i 1881 skydebrødrene gik fra kulørt uniform til Kjole og hvidt.

bjs.

bredsporede statsbanetog sin første tur fra Sønderborg. I maj 1962 overtog rutebilersådan nyttigt redskab. Så sent som i 1940 måtte et Hørupbarn gennemgå Olmå's ne ruten, og det sidste tog var pyntet med dibbedaje – det er bøgerne får den uvidende læser at vide, og i tilgift får man meget andet at vide om trafikforholdene over sø og land. Også »fittesdåns« oversættes – det er afledt af »Vitus dag«, den 15. juni, hvor man dansede rundt om på Als.

Til slut skriver Hans Tækker et tankevækkende stykke om landsbyen gennem tiderne. Han slutter med, at i 1834 var der 17 håndværkere i Mjang, i dag ingen selvstændige. Alle kådnere er borte – de unge i dag ved ikke, hvad en kådner er –, næsten alle husmænd er holdt op, og husene beboes af fabriksarbejdere, kontorfolk, lærere og aftægtsfolk. Af de 13 gårde har kun seks køer i dag, to har svin, resten ingen dyr. Lader og stalde står tomme og forfalder – landsbyen er i virkelig fare.

Årsskriftet slutter med beretningen og meddelelser om det nye arkiv. Alle disse aktiviteter, der er præget af lokalt sammenhold og megen idealisme, gør indtryk ved det gå-på-mod og den energi, hvormed man går løs på problemerne. Vejen er lettet ved økonomiske tilskud, men det er det frivillige slid, der har givet mest. I dag står man med en god billedsamling og et arkiv, der måske kan være lidt vanskeligt at finde, »men hvis man går fra skolens hoved-

Jørgen Jensen Rasmussen, Majbølroi, havde en barnepige, hvis navn ikke er kendt, men som har foreviget et utal af dagligdagens situationer. Hendes tegnehæfte er bevaret, og hosstændende dansende par med den lidt bistert udseende dame i baggrunden er udvalgt til at illustrere »fittesdansen«.

indgang gennem haveanlægget forbi flagstangen, er det kældernedgangen på højre hånd. Besøg kan aftales på telefon 44 52 15«. Men Hans Tækker må have par-

toutkort til arkivet, hvor han antagelig vil finde stof til næste årsskrift – righoldigt og afvekslende som numrene 1 og 2.

ibs

Strejftog på den sønderjyske østkyst

H.E. Sørensen: *Østkysten*. 96 sider. Ill. 110 kr. indb. Forlaget Melbyhus. 1984.

Nu er »Østkysten« kommet som 4. bind i H.E. Sørensens succesrige serie om Nord-slesvig. Bindet omfatter kystegnene fra Hjordkær til Ødis, idet forfatteren med rette har medtaget »de otte sogne«, der blev skilt fra Sønderjylland ved grænsedragningen i 1864. Hans interesse for disse egne er endda specielt motiveret med den let humoristiske slutvignet, at han så dagens lys i Farris-Gåskær skole den 12. maj 1940 kl. halvtre. Så ved man det.

Man er som sædvanlig imponeret af, hvor meget stof H.E. Sørensen har skrabet sammen, måske dog med en lille fornemmelse af, at det hurtige tempo, hvori serien fremkommer, undertiden forleder forfatteren til mere opremsning end ønskeligt.

Fejl slipper man heller ikke for. De kan næppe heller undgås i en stofrigdom som denne, men alligevel. At man skal opleve at se biskop Th. Kaftan prist som »en skarp modstander af den nordslesvigske skoles ensidige fortyskning«, når han vitterligt var en af hovedmændene bag denne fortyskning! – Afstemningen i 2. zone i 1920 var ikke H.P. Hanssens forslag. Han havde ikke ønsket afstemning syd for den nuværen-

de landegrænse. – Det er også forkert at tale om Ejderen og Danevirke, som om disse og ikke Flensborgløsningen var alternativ til Clausen-linien. – Den prins Friedrich Carl, der førte Hovslundstenen til Berlin, var ikke identisk med den senere kejser Friedrich. – Det forlystelsessted i Aabenraa, som Sprogforeningen købte i 1901 og omdannede til Folkehjem, hed ikke Schweiz, men Schweizerhalle. – Haderslev blev ikke hovedstation på ruten København-Hamburg ved postvæsenets oprettelse i 1624.

Det er lidt for meget at falde over ved en almindelig gennemlæsning.

Derimod er det straks vanskeligere at anke over mangler, fordi enhver prioritering kan give anledning til kritik. Alligevel må det bemærkes, at lidt større sans for sammenhænge og perspektiver ville have gjort bogen mere værdifuld. Perioden, der er kaldt »Da Sønderjylland vågnede«, får man lidt for meget i brudstykker. At det store Skamlingstævne i 1844 blev henlagt til den 4. juli, den amerikanske frihedsdag, bliver ikke anført. Endnu mindre, at Hiort Lorenzen i smug havde arrangeret det i

forbindelse med en plan om at holde en revolutionær tale, vendt imod Enevælden. Haderslev kaserne og amtsbanerne bliver omtalt uden at deres funktion i fortykningspolitikken bliver nævnt. Der er heller ingen omtale af det store årsmøde i Haderslev 1914, skønt det står som kronen på det danske arbejde under Fremmedherredømmet.

Til gengæld får vi så meget andet. Stoffet er utrolig varieret, skildringen letløbende, og trods forskellige forbehold læser man bogen med største fornøjelse. Det er virkelig en præstation, den utraditionelle forfatter i Skærbæk her har ydet. Friest udfolder H.E. Sørensen sig, når han kan komme med uærbødige bemærkninger om kirkeudsmykning eller om Jomfru Fannys »væv af romantisk eventyr og taagesnak«. Han er jo en halvbarsk kommentator.

H.E. Sørensen, der er en vågen iagttagger, holder meget af arkæologi, og han går ikke af vejen for specialisterne. Crumlin Petersens teori om, at de to mystiske kanaler på Ørby Hage, der skulle have tjent til skibspassage, efter at fjordmundingen var blevet lukket af pælespærring, får et par ord med på vejen. – Thi »hvorfor egentlig to kanaler? Så stor kan trafikken vel heller ikke have været, at det har været nødvendigt med ensrettet færdsel?«, spørger H.E. Sørensen uskyldigt som barnet i H.C. Andersens eventyr om kejseren uden klæder.

Et kapitel for sig er de mange småportrætter. Undertiden meget små. De fem linier om forfatteren Gynther Hansen er motiveret med, at han er bibliotekar i Aabenraa. Det er længe siden, han har været det. Han burde have været med i Sundeved-bindet, men er måske taget til nåde her for at give alibi for omtalen af den jævn-gamle Carl Scharnberg?

H.E. Sørensen vender også tilbage til Sundeved med omtalen af Th. Kylling, der henviser til hans opræden blandt andet som demonstrationstaler i forbindelse med

en tvangsauktion i Stenderup den 5. april 1932, men han glemmer stadig i sin for-dømmelse af de nazister og LS-folk, der stod bag, at de fik støtte af kommunisterne.

Portrættet af den tyske kunstfilosof August Julius Langbehn er meget interessant. Ikke så sært, at han kunne bruges af nazisterne, mener H.E. Sørensen. Men til gengæld er det sært, at det tyske mindretal på Knivbjerg har opkaldt et hus efter ham.

Til slut en mere personlig kommentar.

H.E. Sørensen har bragt et portræt af min far, redaktør A. Svensson. Heri gør forfatteren min far ansvarlig for Jydske Tidendes »ekstreme højrelinie i 30'erne«, i hvilken forbindelse han citerer nogle angreb fra Frede Nielsen, der kritiserede bladet for at åbne sine spalter »for hjemmety-skernes mest hadske skribenter og andre, hvis opgave var nedrakning af Danmark«, ligesom bladet efter hans mening »kom med angreb, der var som skrevne på et naziblads redaktion«.

At H.E. Sørensen afbalancerer ved at citere en modsat vurdering af Svend Thorsen, kan ikke gøre det.

For det første står det fast, at min far aldrig har skrevet noget som helst, der berettiger til en kritik af den nævnte karakter.

Hvor vidt hans ansvar som medredaktør rækker, kan jo diskuteres, men det er ikke rimeligt i en sådan karakteristisk at gøre ham ansvarlig for de artikler, der blev skrevet af en anden medarbejder under mærket »Den gamle overlærer«. Den pågældende var forfalden til at skrive om den rådne parlamentarisme o.l. Navnlig efter at nazismen havde sejret i Tyskland, beklagede Far sig ustandseligt over de af hans artikler, der lå for meget i antiparlamentarisk eller ligefrem pronazistisk retning. Han beklagede sig til den pågældende medarbejder, han klagede til den ansvarlige redaktør – først Helge Knudsen, senere Ejnar

Nielsen –, han klagede også til bladets bestyrelse, og han opnåede resultater, selv om han ikke var tilfreds. Denne brevveksling strakte sig over flere år.

Men hvad en columnist skriver, må dog ikke forveksles med bladets kurs, som bliver fastlagt i lederen.

Endelig læserindlæggene. Hvis H.E. Sørensen havde læst folketingsreferaterne fra drøftelsen af disse problemer, ville han vide, at Far (ifølge Folketingstidende 1933/34, spalte 579) erkendte, at man ganske rigtigt havde optaget indlæg fra Th. Kylling, men at man ogsaa havde afvist indlæg fra Kylling, »og disse indlæg, som vi nægtede optagelse, blev bagefter optaget af venstrebladene dernede, »Modersmaalet« i Haderslev, udgivet i pjeceform og så ud-

delt ved et stort møde i Aabenraa med påtryk, at det var nægtet optagelse i Jydske Tidende«.

Jydske Tidende måtte afvise en del læserindlæg. Den 17. juni 1932 forsvarede min far i bladet en afvisning af et læserindlæg fra Nis Petersen med, at bladet »må tilbagegive alle uberettigede angreb på Danmark, på det danske folk og på danskheden nord eller syd for grænsen; når vi vil hævde vort eget, og det vil vi, så må vi kræve en sømmelig adfærd over for vort eget.«

At Jydske Tidende så har givet plads for indlæg, som Frede Nielsen ville have sagt nej til, er vel egentlig ikke noget, der burde forarge H.E. Sørensen, der selv har nydt gavn af Jydske Tidendes rummelige spalter.

Bjørn Svensson.

Kursus i slægtshistorie på Landsarkivet

Den 18. september starter et nyt kursus for slægtshistorikere. Der gives en grundig indføring i de vigtigste kildetyper, og der bliver lagt vægt på at lære at læse den gotiske håndskrift. Deltagerne får også mulighed for at starte eller fortsætte egne undersøgelser, alt under kyndig vejledning af landsarkivets medarbejdere Inge Huusmann Jakobsen og Thorvald Lorenzen.

Deltagertallet er begrænset.

Tid og sted: Landsarkivet i Åbenrå, tirsdage 18/9-27/11 kl. 19.00-21.30.

Deltagergebyr: kr. 225,-.

Tilmelding til Landsarkivet, tlf. (04) 62 58 58, snarest belejligt.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juni: Medlemstallet i Sydslesvigsk Forening i Flensborg by er nede på 8.837 mod over 9500 for kun nogle få år siden. De sydslesvigske årsmøder gennemføres med ialt 45 aftenmøder og tre friluftsmøder, der alene samlede omved 12.000 deltagere. Årsmødernes motto var i år »Håndslag over grænsen«. Fire ministre og en lang

række folketingsmedlemmer deltog i møderne.

5. juni: Bestyrelsen for Oberst H. Parkovs Mindefond overrækker en hædersgave til fhv. generalsekretær for Sydslesvigsk Forening Hans Ronald Jørgensen for mange års fortjenstfuld indsats for danskheden i Sydslesvig. Forretningsfører Rolf Leh-

feldt afløser nyvalgt borgmester i Flensborg Paul Hertrampf som landssekretær for Sydslesvigsk Vælgerforening.

7. juni: De danske skoler i Sydslesvig vil ikke, uanset de forslag der er fremsat herom, generelt kunne indføre en fem-dages skoleuge, oplyser skoleforeningens formand Gert Wiencke. Som følge af de fortsat faldende fødselstal bliver det nødvendigt for skoleforeningen at nedlægge en børnehave i Flensborg.

I følge landskontoret for fortidsminder i Slesvig findes der 382 mere eller mindre velbevarede gravhøje i Slesvig-Flensborg amt. De er sammen med tretten voldsteder, tre tårnhøje og en adelsgård optaget i landets fortegnelse over fredede mindesmærker.

8. juni: Med 97 studenter dimitterer Durborgskolen sin hidtil største årgang, desuden udskrives 47 realister. I det nye skoleår ventes 160 elever i gymnasiets 11. klasse, mens kun 97 gik ud ved 13. årgang.

Dansk Voksenundervisning i Sydslesvig har haft et godt år med 20 pct. flere deltagere, oplyses på et repræsentantskabsmøde i Kobbermølle.

10. juni: 850-året for Slesvig domkirkes beståen markeres ved en festgudstjeneste med deltagelse af repræsentanter for Haderslev stift og Lunds domkirke foruden den danske kirke i Sydslesvig.

11. juni: I anledning af hundredåret for den nuværende Hanved kirke afholdes en dansk-tysk gudstjeneste med repræsentanter fra Bov sogn og den tyske menighed i Nordslesvig.

13. juni: Karl Otto Meyer foreslår i landdagen bevillinger på mindst 5 mill. DM for at bekæmpe manglen på lærepladser til unge.

14. juni: Midler fra en af landsregeringen oprettet kulturstiftelse til sikring af fortidsminder vil også kunne anvendes ved eventuelle udgravninger i Nydam mose i Sundved, oplyser kulturminister Peter Bendixen.

Folketingsmedlem Svend Taanquist klager til kulturministeren over, at dansk TV ingen indslag bragte fra de danske årsmøder i Sydslesvig.

15. juni: Oberst H. Parkovs Mindefond tildeler forfatteren Willy-August Linnemann og malerinden Sophie B. Jensen, Flensborg, hver en hædersgave.

Medarbejderne på Flensborg Avis beslutter at deltage i en endags strejke i solidaritet med andre strejkende kollegaer indenfor den tyske bladverden. På Flensburger Tageblatt beslutter et overvældende flertal at fortsætte arbejdet.

16. juni: Af Industri- og Handelskammerets årsberetning fremgår, at der sker en stadig nedgang i antallet af danske indkøbsrejsende syd for grænsen, mens antallet af tyske indkøbsrejsende nord for grænsen er jævnt stigende. Man finder derfor at Danmark efter 10 års EF-medlemskab ikke længere bør have særregler for grænseindkøb.

I forbindelse med Flensborgs byjubelæum aflægger den vesttyske forbundspræsident Karl Carstens et besøg i Flensborg og deltager i de ved Solitude strand afholdte festligheder i anledning af Slesvig-Holsten-dagen, hvor også unge danske var indbudt til en samtale med præsidenten.

Sydslesvigsk Forening sender en protestskrivelse til Danmarks Radio i anledning af, at de danske årsmøder ikke trods henvendelser til DR fik plads i fjernsynet.

Større vesttyske krav til egne eller børns ydelser for ældres ophold på ældre- eller plejehjem berører også de ældre, der søger ind på danske alderdomshjem i Flensborg.

NORD FOR GRÆNSEN

17. juni: Ved EF-valget i Slesvig-Holsten stemte 57,6 pct. af vælgerne mod sidst 65,6 pct. Valgt i Slesvig-Holsten blev det hidtidige medlem for SPD Gerd Walter, og som afløser for Kai-Uwe v. Hassel valgtes Leo Spaeth for CDU.

Arbejdet i grænselandet er ikke kun et egocentrisk arbejde for dansksindede sydslesvigere, men et arbejde for danske og nordiske principper, skriver Karl Otto Meyer i Berlingske Tidende.

21. juni: Som afløser for den afdøde kredspræsident Hans W. Schettler vælges skoleleder Willy Zühlke, List til kredspræsident i Nordfrislands amt.

23. juni: På Spejdgården Tydal åbnes en international jamboree, hvor spejdere fra Danmark, Færøerne, Norge og Vesttyskland deltager. Ved åbningen udnævnes tidligere korpschef Franz Wingender til »æresspejder«.

Slesvig-Flensborg amt vedtager en række tilskud til danske ungdomsformål i amtet, blandt andet sikres finansieringen af ungdomslokaler i Store Vi og genopførelse af det brændte bådhus i Mysunde.

30. juni: Forhenværende gymnasielærer Poul Svensson, Frøslev, opfordrer mindretallets ledelse til at arbejde for, at danske kunstnere i Sydslesvig ligestilles med hensyn til legater og anden kunststøtte med deres kolleger i Danmark. Samtidig foreslår han, at man opbygger en billedsamling, hvor arbejder af sydslesvigske kunstnere kan blive bevaret for eftertiden.

Nu vil der blive knyttet en erhvervsvejleder til hver eneste dansk skole i Sydslesvig.

1. juni: »Sag Moin zum Deutschen Kindergarten Jeising – Sig »Hej« til den tyske børnehave i Jeising« står der på et hverve-skilt opsat i et supermarked i Jeising for at modvirke faren for, at børnehaven som følge af for lavt børnetal må lukke.

2. juni: Fhv. minister J.K. Hansen forelægger en plan til løsning af problemet omkring en fast Storebæltsforbindelse omfattende både bro og jernbanetunnel. Forbindelsen skal finansieres gennem ATP-midler og vil koste henvend 11 milliarder kr.

5. juni: På en generalforsamling i den tyske presseforening for Nordslesvig retter skoleleder Helmut Thomsen, Padborg, en alvorlig kritik mod Der Nordschleswiger, hvis lokalreportage skønnes tilfældig, og hvis ledere ofte præges af arrogant sprogbrug.

7. juni: Den tyske børnehave i Øster Højt får ingen overenskomst med Løgumkloster kommune og derfor heller ingen penge fra kommunekassen. Byrådets argument er, at det er tilstrækkeligt med én tysk børnehave i kommunen.

Rødding kommunes bevaringspris 1984 blev tildelt Toftlundgaard i Skrave især for vedligeholdelsen af den over 200 år gamle stråtekte hovedbygning.

14. juni: Uanset en svag stigning i valgdeltagelsen til EF-valget i Sønderjyllands amt opnåede ingen af de sønderjyske kandidater at blive valgt til EF-parlamentet.

Deutsche Selbsthilfe i Nordslesvig har i det forløbne år kunnet optage 116 nye medlemmer og udlånet er steget fra 1,149 mill. kr. til 1,546 kr.

15. juni: Tilsynsrådet i Sønderjyllands amt truer Tønders borgmester med dagbøder, hvis ikke han omgående sørger for hele by-

rådets underskrift på en redegørelse om den tyske børnehaves normeringsforhold, hvor mindretallet som klager påstår at byrådet ikke overholder sin forhandlingspligt.

En talstærk delegation fra Nordslesvig deltager i genindvielsen af den restaurerede mindekirkegård i Braine i Nordfrankrig, hvor 79 faldne sønderjyder fra første verdenskrig er begravet.

16. juni: Sønderjyllands Investeringsfond, der har bestået i 25 år, har i denne periode ydet ialt 705 lån til et samlet beløb på 78.382.400 kr. til industrielle virksomheder. Omkring en trediedel af samtlige lån er givet i det tidligere Tønder amt.

17. juni: Ca. 4700 deltog i den 90. Knivsbjergfest. Formanden for BdN Gerhard Schmidt opfordrer i sin festtale til en styrkelse af det tyske tilbud i grænselandet, og han fandt at det stadig er for meget »in« at bekende sig til danskheden frem for til det tyske, og at for få udnytter det tyske tilbud. Særrettigheder til mindretallet kan blive nødvendige, skal der bestå den rette chancelighed.

19. juni: Det tyske gymnasium i Åbenrå dimitterer 39 studenter.

22. juni: Der Nordschleswiger protesterer i en leder mod Tønder byråds beslutning om at nednormere den tyske børnehave fra 60 til 40 børn og betegner såvel borgmesterens som byrådsflertallets holdning som tydeligt anti-tysk.

23. juni: I et afskedsinterview til Der Nordschleswiger siger den afgående leder af den tyske privatskole i Tinglev, nu skoleråd i Slesvig-Flensborg amt, Harald Kracht, at der også i hans nye arbejde vil ligge gode muligheder for at yde en indsats for Nordslesvig. Han understreger, at den generation, der hidtil har beskæftiget sig

med nordslesvigske anliggender i Slesvig-Holsten er ved at vige, og hverken i ministerierne eller blandt skolerådene findes folk med forståelse for problemerne i Nordslesvig.

26. juni: Forbindelsesvejen mellem Sønderborgvejen og Motorvejen åbnes; den 6,3 km lange strækning har kostet 37,4 mill. kr.

Folketingsmedlemmerne Svend Taanquist og Kaj Ikast udpeges til nye medlemmer af kontaktudvalget til det tyske mindretal. Med kun en stemme imod sluttes i Felsted kommune en aftale med den tyske børnehave i Kværs, som dermed er sikret et årstilskud på 86.200 kr.

27. juni: Sønderjyllands Erhvervsråd skønner, at der med egnsudviklingsstøtte i perioden 1972-83 er etableret ca. 2000 arbejdspladser i amtet. Derfor finder man det også betænkeligt at mindske egnsudviklingsstøtten, der for Sønderjyllands vedkommende siden 1972 har beløbet sig til 230 mill. kr. Rådet anbefaler oprettelsen af et teknisk forsøgsuddannelsescenter i Gram, som dog ikke alene løser midtlandets erhvervsproblemer. Sønderjyllands Investeringsfond har i det forløbne år bevilget 38 lån til ialt 4,7 mill. kr. Rådet finder det mindre væsentligt, hvilken løsning man vælger til en fast Storebæltsforbindelse, vigtigere er at skrankerne mellem landsdelene fjernes.

29. juni: Ravsted forsamlingshus, der i sin tid kunne bygges for 27.000 kr., kan fejre sit 60-års jubilæum.

30. juni: Der er gjort ganske betydelige jernalderfund i Nydam mose, hvor udgravninger skal sikre, at de effekter, der endnu findes, ikke ødelægges af, at mosens vandstand er faldende.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylterne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 26

**Ladelund
Landbrugs og Mælkerskole**

Brørup station

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

En lokal bank
har mange fordele
- derfor
SYDBANK
- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Nørremarksvej 84, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

**Grænselandets liv
Grænselandets sang**

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydske Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

**Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken**

**Jydernes
egen
kreditforening...**

**JYLLANDS
KREDITFORENING**

6100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKØBING: Herningvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 62 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (09) 12 38 77
8260 ARHUS-VIBY J: Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

**ALM.
BRAND**
AF 1792

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldtvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Jane Bossen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 6340 Kruså.

Redaktør: Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.
tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

**IDRÆTSHØJSKOLEN
I SØNDERBORG**

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder - Aktiv deltagelse i udgravninger - Indsamling af folkeminder - Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

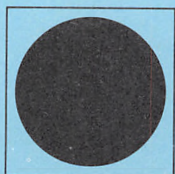
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse**

KD
Kreditforeningen
Danmark

Distrikt Sønderjylland.

Storegade 31, 1. Postbox 103.
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland